

k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

š t v r t ý r o č n í k

2 5 S k

2 5 K č

9/ 2007

Tri bludy tradičného racionalizmu

Výsledky sociálnych
experimentov

Bez pohrdania človekom

Dostojevského Veľký
inkvizítor –
sústo pre generácie
interpretátorov

Chudoba ako morálny problém

Spochybnenie legitimacy
univerzalizmu
rovnocennosti

Młodinowo okno

Tabloidný príbeh
o dejinách geometrie

Ladislav Kováč:
Silentium dei.
Tri bludy tradičného
racionalizmu

2

Hanuš Nykl:
Fenoméni Eliade

3

Štefan Šrobár:
Po Osvienčime o Bohu?

4

Ivana Kaduková – Adamcová:
Bez pohrdania človekom

5

Karel Dvořák ml.:
Vôľa – sloboda – zmysel

6

Barbora Černušáková:
Chudoba ako morálny problém

7

Libor Bernát:
Slobodomurári, ilumináti
a osvietenstvo

8

Oľga Gyárfášová:
Rozvažovanie pred plentou

9

Miroslava Sandtnerová:
Ako nebrnkať plechom na
strunu

10

Ivan Žucha:
Zo zákulisia duše a tela

10

Denis Kochan:
Młodinowo okno:
tabloidný príbeh
o dejinách geometrie

11

Peter Salner:
Život s komunistom

12

Peter Salner:
Otázka, odpoveď, mlčanie...

12

Norbert Mikláš:
Prehováranie smrti

13

Ivana Taranenková:
Dejiny ako osobný príbeh rodiny

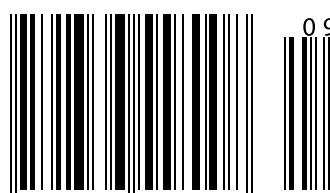
14

Ivana Taranenková:
Láska, sex a nežnosti po
štvrtýkrát

15

Celoživotní sprievodcovia
Mily Haugovej

16

9 771336 558008

Lubo Stacho, Zima, Jar, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Silentium dei

Tri bludy tradičného racionalizmu

Intelektuálom strednej Európy poskytli dejiny nebyvalú príležitosť: vyvodiť zo skúsenosti s komunizmom poučenie pre celý svet. Málo ju využili. Komunizmus nebol vtroch či náhoda dejín. Bol vyvrcholením európskej viery na neohraničené možnosti rozumu. Môžeme ho analyzovať ako pokus, ktorý ľudstvo muselo urobiť: skúsiť vybudovať spoločnosť založenú na poznaní a rozvažovaní, „vedecky riadenú“. Svojím zlyhaním komunizmus zasadil úder klasickému racionalizmu. Paralelne s úderom, čo prišiel zo strany rýchlo sa rozvíjajúcich prírodných vied.

Človek je racionalizujúci živočích
Biologická evolúcia sa postarala o to, aby všetky organizmy v prostredí, do ktorého ich zapasovala, konali racionálne. Tak, aby minimalizovali výdavky na dosiahnutie cieľa. Ten je jediný: pretrvanie. Iracionálnych jedincov prírodný výber eliminoval. Človek, pokiaľ ho berieme len ako biologický druh, produkt biologickej evolúcie, nie je výnimkou.

Na výnimočného tvora menil sa človek odvtedy, ako jeho správanie začal určovať iný typ evolúcie. S veľkým nárastom hmoty mozgu získali ľudia schopnosť zhotovovať materiálne a symbolické nástroje, artefakty a viesť zložitý sociálny život. Tým sa spustila kultúrna evolúcia. Jej výsledkom je neustále sa meniace a čoraz komplikovanejšie prostredie. Naň ľudská biologická výbava nedostačuje – a jednako ľudia sú v ňom nútení žiť. To robí z človeka tvora neobyčajne flexibilného, no zároveň, paradoxne, zo všetkých podob života najmenej racionálneho. Nie napriek, ale práve preto, že je „korunou tvorstva“. Zvieria v prostredí, pre ktoré nie je biologicky usposobené, hynie. Človek v takomto umelom prostredí koná. Dodatočne, a posteriori, si potom svoje konanie vysvetľuje a zdôvodňuje. Človek ako výtvor i aktér kultúrnej evolúcie nie je bytosťou racionálnou, ale racionalizujúcou.

Ako konanie vlastné, racionalizuje si ľudský jedinec aj konanie iných ľudí. Ba tak si kedysi racionalizoval dianie v celej prírode: jej obraz si konštruoval podľa obrazu samého seba. Až v Grécku pred 2 500 rokmi sa objavil nový spôsob vysvetľovania prírody: Herakleitos, Empedokles i filozofi milétskej školy už procesom v prírode nepripisovali účely a zámery, ale jednoduchú, ľudskému chápaniu prístupnú a zrozumiteľnú príčinnosť. Človek sa od prírody oddelil: oproti bezduchej prírode stál ľudský rozum, schopný prírodu poznávať a riadiť. Iní grécki myslitelia, aj keď v prírode naďalej videli účely, ako Platón a Aristoteles, boli presvedčení, že ľudský rozum je svojou povahou, ale aj svojou mohúcnosťou, ekvivalentný rozumu prírody. Pre Platóna sila vedomého rozvažovania bola väčšia než sila empirie; zmysly nás mohli klamať, rozum nie. Takto sa z viacerých zdrojov zrodil v antickom Grécku racionalizmus. V jeho chápaní sú ľudia rozumné bytosti, ktoré si uvedomujú svoje činy, môžu sa pre ne slobodne rozhodovať a môžu vedome usilovať o rozumne usporiadanú spoločnosť. Obmedzuje ich v tom len nedostatočné poznanie. Čím viac budú mať ľudia vo svojom vedomí znalosti, tým budú rozumnejšie konať a tým dokonalejšia bude spoločnosť.

Dve pomýlené premisy racionalizujúceho rozumu
Klasický európsky racionalizmus spočíva na blude, ktorý patrí k najväčším v dejinách myslenia: v stotožnení rozumu a rozumnosti s vedomým rozvažovaním a v presvedčení, že ľudský „duch“ je to, čo je obsahom vedomia.

Od čias Platóna sa udomácnil v európskej kultúre aj druhý blud: stavia „múdry“ rozum do protikladu s nemúdrymi, zavádzajúcimi emóciami. Stále ešte možno čítať (napr. v nedávnej publikácii dvoch politológov), že je jedným z problémov koncepcie ľudskej prirodzenosti, „či sme v podstate racionálni alebo vo veľkej miere poháňaní našimi emóciami“.

Dnes, zásluhou kognitívnych vied, vieme, že vedomie ľudského jedinca je iba nepatrnou, „monomolekulárnou“ vrstvičkou na ohromnom oceáne nevedomia. V tomto oceáne sú uložené poznatky, čo sa nahromadili počas troch miliárd rokov biologickej evolúcie. Zabudované sú v chemizme a štruktúre každej bunky, v každom orgáne ľudského tela, vo vyhodnocujúcich a rozhodovacích zariadeniach mozgu – a teda aj v emóciách – a fungujú mimo vedomia. Popri nich sú v oceáne nevedomia aj znalosti, čo do neho uložila kultúrna evolúcia. Nie iba v podobe zápisov v knihách či v pamäťových diskoch počítačov, ale najmä v podobe artefaktov: strojov, vedeckých a umeleckých diel, inštitúcií. Tieto nevedomé znalosti tvoria dohromady „adaptívne nevedomie“. Okrem znalostí obsahuje oceán nevedomia aj veľa „balastu“, ktorý výber, prírodný i kultúrny, nestačil vyradiť: bizarné správania, mágie, rituály, mýty. Tento oceán nevedomia oveľa viac než vedomé rozvažovanie určuje konanie jednotlivcov a aj podobu a dynamiku spoločnosti.

Ako rozlíšiť, čo v oceáne nevedomia je užitočným poznaním a čo je balastom, keď pod povrch oceánu nevidíme? Čím je napríklad náboženstvo? Pri dnešných, temer z mesiaca na mesiac silnejúcich, sporoch o povahe a funkcii náboženstva – niektorí dokonca hovoria, že v Európe a USA zúri „kultúrna vojna“ – vystupuje táto otázka so zvláštnou naliehavosťou. Náboženstvo nemôže byť poznaním tým, čo tvrdí o povahe sveta – veď ak na svete existovalo dosiaľ, ako odhaduje Antony Wallace, stotisíc rozdielnych náboženských systémov, ktorý z nich by nezaujatý pozorovateľ mohol označiť za pravdivý? A predsa môže byť vo svojom celku pravdivou správou o povahe človeka a spoločnosti. A môže plniť aj také psychologické a sociálne funkcie, o ktorých vo svojom vedomí nemáme zatiaľ hádam nijaké predstavy.

To vytušili mnohí myslitelia minulosti. S hlbokou intuíciou to vyjadril v roku 1952 Friedrich Hayek (1899 – 1992) v knihe Scientism and the study of society: „Najnebezpečnejšia etapa rastu civilizácie môže celkom dobre byť tá, v ktorej človek bude všetky svoje viery považovať za predsudky a bu-

Na chápanie a popis komplikovaných systémov nie sme biologicky vybavení. A jednako to sebaisto robíme: je v nás potreba rozumieť a pridávať zmysel svetu okolo nás, rozumieť úplne a ozmyselňovať všetko.

de odmietať akceptovať niečo alebo podrobiť sa niečomu, čo nevie rozumovo pochopiť. Racionalista, ktorého rozum nedostačuje na to, aby pochopil obmedzenia vedomého rozumu, ktorý ignoruje všetky inštitúcie a zvyky ktoré neboli etablované vedome, sa stáva deštruktormom civilizácie, ktorá bola práve vytvorená týmito inštitúciami a zvykmi.“

Lenže tušenia, intuícia, špekulácie nám nepomôžu nájsť na jasnú otázku presvedčivú odpoveď. Takú odpoveď, ktorú by sme všetci akceptovali rovnako, ako akceptujeme odpovede Kopernika, Newtona a dnes už aj Darwina. Čím dosiahli vedecké poznatky svoju

univerzálnu akceptovateľnosť? Tým, že vychádzali z experimentov, čo vedci robili. Vďaka experimentálnej metóde poznatky prírodných vied astronómicky narástli. Naopak, znalosti o človeku a spoločnosti, ktoré by nám mali poskytnúť kultúrne vedy, sú také malé a nedokonalé okrem iného preto, že sa v nich zatiaľ nenašli metódy a prístroje na získavanie nových poznatkov prostredníctvom experimentov. Kým ich niet, mali by aspoň bádatelia diaľne okolo nás, vo svete ľudských jedincov, skupín i veľkých spoločností, považovať za nepretržitý sled nezamýšľaných experimentov. Späťne sa dajú formulovať hypotézy a teórie, ktoré boli v týchto činnostiach a udalostiach implicitné a v testoch buď obstáli, alebo nimi boli vyvrátené.

Dva experimenty s náboženstvom
Takto možno vidieť aj komunizmus: bol nezamýšľaným experimentom, v ktorom sa testovali hypotézy o ľudských potenciách a o povahe spoločnosti. Špecificky bol aj experimentom o zástoji a funkcii náboženstva. Tra-

Vďaka experimentálnej metóde poznatky prírodných vied astronómicky narástli. Naopak, znalosti o človeku a spoločnosti, ktoré by nám mali poskytnúť kultúrne vedy, sú také malé a nedokonalé okrem iného preto, že sa v nich zatiaľ nenašli metódy a prístroje na získavanie nových poznatkov prostredníctvom experimentov.

dičné náboženstvá sa snažil násilne odstrániť – pre Marxa bolo náboženstvo „ópium ľudu“. „Vedecký svetový názor“, dialektický a historický materializmus, nebol však ničím iným, než novým náboženstvom: mal svoje mýty a rituály, svojich svätých, svoje nespochybniteľné Písmo sväté, svoje totémy a tabu. „Budovatelia komunizmu“, pokiaľ ich ovládali náboženský marxistický ošial, dokázali robiť skutky neobyčajné, prekonávať prekážky, ba i položiť život za spoločnú vec. Boli to ľudia pracovití, obetaví, čestní – aj vtedy, keď ich fanatizmus bol hrozný a ľudí iných vierovyznaní dokázali prenasledovať, ba aj kántriť. Biologický fundament prirodzeného individuálneho sebestva bol v nich prikrýty mohutnou kultúrnou vrstvou sebaklamu. No ako sa komunizmus vyvíjal, kultúrna vrstva sa postupne odlupovala a človek začal byť odhľaný vo svojej biologickej podstate. Komunizmus neskrachoval iba v dôsledku nevykonnej ekonomiky. To, čo

spoločnosti komunizmu krátko pred jeho uhynutím charakterizovalo, rozpad morálky, práva a etikety, lenivosť, nepotizmus, korupcia, nám podalo správu o tom, akou labilnou sa stáva spoločnosť, keď sa z nej vytratia to, čo človeka humanizuje, teda vyčleňuje z prírody a robí kultúrnou bytosťou: schopnosť seba prekročenia, transcendency.

Komunizmu sa do značnej miery podarilo rozrušiť tradičné náboženstvá. A to napriek tomu, že sa dnes v postkomunistických spoločnostiach väčšina obyvateľov, i bývalých komunistov, vyhlasuje za veriacich kresťanov. Obávam sa, že svetový názor,

ktorý v sebe v skutočnosti nesie veľká časť týchto ľudí, je náboženstvo bez transcendencie – náboženstvo oportunizmu a cynizmu.

Dôležitý je aj druhý experiment s náboženstvom. Práve beží v Škandinávii. Až niekedy do polovice 20. storočia boli jej obyvatelia vyznávačmi kresťanstva, no v našej dobe patria k najmenej religióznym na svete. Aj napriek tomu, že je luteránstvo v škandinávskych krajinách formálne štátnym náboženstvom. Morálne správanie pôvodného obyvateľstva je zrejme naďalej určované kódexom povestnej Weberovej „protestantskej etiky“. V prvých dvoch tretinách 20. storočia boli škandinávske krajiny známe tým, že sa tam nekradlo, že nepoznali korupciu, ekonomika a vynikajúco rozvíjala a všetky štáty mali vybudované systém sociálnej starostlivosti založený na rozsiahlej solidarite a redistribúcii bohatstva. V ekonomickej úspešnosti, v kvalite života meranej indexom ľudského rozvoja a v počte ľudí, ktorí sa považujú za šťastných, zaujímajú škandinávske krajiny prvé miesta vo svetovom meradle.

Vďaka experimentálnej metóde poznatky prírodných vied astronómicky narástli. Naopak, znalosti o človeku a spoločnosti, ktoré by nám mali poskytnúť kultúrne vedy, sú také malé a nedokonalé okrem iného preto, že sa v nich zatiaľ nenašli metódy a prístroje na získavanie nových poznatkov prostredníctvom experimentov.

Čo však, ak je to tak preto, že napriek sekularizácii obyvateľstva v správaní ľudí pretrvávajú tradičné kresťanské normy? Čo ak, úmerne s tým, ako sa budú tieto normy vytrácať, bude aj tu pribúdať správanie založené najmä na oportunizme a cynizme? Podporí škandinávsky experiment neraz vyslovenú hypotézu, že európske politické systémy, ba aj sám kapitalizmus, vyrástli z kresťanských koreňov a tam, kde tieto korene vysychajú, sa politický i ekonomický systém labilizuje? (Téma často diskutovaná v K&S; napr. T. Forró, 4/04; I. Sklenka, 1/06; M. Mocker, 12/05 a 1/07.) Islamskí imigranti, ktorých počet v škandinávskych krajinách stále rastie (v Dánsku predstavujú už 5 percent obyvateľstva) a ktorých aktivity mnohí v Škandinávii rovnako ako v iných európskych krajinách vnímajú ako ohrozenie pôvodnej domácej kultúry, budú vlastne dvojitém testom: Testom toho, či strata náboženského presvedčenia u väčšinového obyvateľstva naozaj robí systém slabým a nestabilným. A testom toho, akú motivačnú a mobilizačnú silu predstavuje náboženský zápal v konfrontácii so stavom, do akého sa dostali západné spoločnosti. Taliansko-americký politológ a filozof G. Sartori charakterizoval tento stav ako „bezchrbticovú zmäčkosť“ (Pluralismus, multikulturalismus a prístěhovalci. Dokořán 2005; knihu analyzovala v K&S 10/05 S. Porubánová). Vari nič ho necharakterizuje lepšie, ako vyjadrenie švédskeho ministra Jensa Orbacka, ktorý v diskusii vo švédskom rozhlase v roku 2004 povedal, že „musíme byť otvorení a tolerantní k islamu a moslimom, lebo keď sa staneme menšinou, oni budú takými voči nám.“

Mámivý prelud konzistencie
Ľudská myseľ dokáže chápať a popísať jednoduché veci a procesy. Na chápanie a popis komplikovaných systémov nie sme biologicky vybavení. A jednako to sebaisto robíme: je v nás

potreba rozumieť a pridávať zmysel svetu okolo nás, rozumieť úplne a ozmyselňovať všetko. Komplikované systémy sú obyčajne poskladané z jednoduchších modulov, pričom moduly sú medzi sebou často len veľmi voľne zviazané. Jednoduchý modul môže byť vnútorne konzistentný – všetko je v ňom logicky usporiadané, nič si navzájom neprotirečí. No keď sa takéto moduly previažu dohromady, aby vytvorili komplikovaný systém so zložitejšou funkciou, málokedy je výsledný systém konzistentný ako celok: je v ňom plno nesúrodosti, disharmónie, protikladov, vnútorného pnutia.

V našej dobe je ľudský jedinec komplikovaným systémom a spoločnosť prirodzene ešte viac. Ale naša myseľ nás núti nachádzať jednoduché a neprotirečivé vysvetlenia človeka i spoločnosti, lebo to, čo sa nám javí inakšie, nás dráždi a pripadá nám nezmyselným. Štandardný racionalizmus túto principiálnu nekonzistentnosť komplikovaných javov nevidí: je to jeho tretí blud. Stačí si všimnúť, že podstatná časť našich rozhovorov spočíva vo vzájomnej výmene istôt o správaní našich spoločných známych, o správaní politikov a o celkovom behu sveta. Kto už by nemal jasné a vyčerpávajúce vysvetlenie správania svojho manžela alebo manželky! Kto by nebol expertom na domácu či zahraničnú politiku! Koľko medzi nami je jednoznačne presvedčených, že náboženstvo je hlavným dobrodením ľudstva... – alebo naopak, najväčším zlom! Naša potreba konzistencie je taká silná, že automaticky, bez zásahu vedomia i bez možnosti vedomej korekcie, zľahčujeme, ba až celkom odfiltrujeme údaje, čo nie sú v súhlase s našimi doterajšími vierami. To je práve jeden z dôvodov, prečo sú experimenty pre objektívne poznanie také dôležité: ich výsledky musíme rešpektovať, akokoľvek by boli nepríjemné tým, že búrajú naše nespochybniteľné presvedčenia.

Vedci, pokiaľ nevyužívajú alebo podceňujú nemilosrdnú nestrannosť experimentov, sa od „obyčajných“ ľudí nelíšia. Základná múdrosť, poznatok, že komplikované systémy sotva môžu byť jednoznačné, vnútorne neprotirečivé, väčšine intelektuálov, a medzi nimi aj prominentným vedcom, chýba. V „kultúrnej vojne“ vedci zástancami a protivníkmi náboženstva nestoja na opačných stranách barikády len ľudia s malým vzdelaním, ale aj významní vzdelanci. Je náboženstvo dobrom či zlom? Čo ak v odpovediach na túto otázku, stavanú už po viac než dve tisícročia, nedošlo k zhode, lebo je jednoducho zle položená? Čo ak je náboženstvo dobrom v jednom priestorovom a časovom kontexte, zlom v inom? Čo ak je potrebné a užitočné v jednej, škodlivé v inej situácii? Raz tým, že poskytuje útechu v beznádeji, inokedy tým, že robí z ľudí netolerantných fanatikov. Raz tým, že hrozbou posmrtného trestu núti rešpektovať morálne príkazy, inokedy tým, že bráni slobodnému vedeckému bádaniu.

Na rozdiel od experimentov, ktoré robíme v laboratóriách, sociálne experimenty bežia samy od seba, nezávisle od našej vôle. Komunistický experiment nám poskytol dôležitú lekciu, ak sa nám podarí ho vyhodnotiť; na výsledky škandinávskeho si počkáme. Závery z týchto experimentov by mohli napomôcť tomu, čo by malo byť hlavným poslaním vedy: usilovať o vyvracanie nepravd, isteže; ale v tej miere a preto, aby sa vo svete minimalizovalo utrpenie. To je jedna z téz doktríny, ktorú zlyhanie komunizmu výrazne opodstatnilo a ktorá omyly tradičného európskeho racionalizmu opustila. Nazvaná bola evolučným racionalizmom.

Ladislav Kováč

Fenomén Eliade

knih objevují pravidelně a není žádného, který by nestál za pozornost. Eliade je na našem trhu stálicí a značkou vysoké kvality, snad také proto, že měl štěstí i na kvalitní překladatele a vydavatele.

Nedávné vydání autorových Pamětí posouvá domácí eliadologii do další fáze. Přibližuje nám totiž Eliadeho nikoli prostřednictvím beletrie či vědeckých prací a esejů, nýbrž prostřednictvím jeho života. Ten před námi vyvstává v plastických rysech a nepostrádá přitom ani napínavost Eliadeho uměleckých prací (první část vzpomínek je napsána téměř v žánru Bildungsromanu, část věnovaná Indii je v podstatě milostná povídka psaná retrospektivní formou), ani hloubavost autorových vědeckých děl; obsahuje všechny prvky jeho dosud přeložených knih, ale také řadu prvků dalších. Vede nás k zamyšlení nad tím, kým vlastně jeho autor byl, jinými slovy nad fenoménem Eliade.

Především by nás nemělo mást, že autorovo dílo zatím známe v podobě beletrie a vědecké literatury; samo o sobě není zaměřeno ani na jednu z nich. Po hodnou část svého života psal Eliade také eseje a politicko-kulturně zaměřené statě do rumunských periodik (těch vydal přes 2000). Z autorových pamětí vyplývá, že všechny jmenované složky svého díla jím byly chápány jako součást jednoho velkého celku, opusu magnum, tvořeného souborem drobnějších i větších prací. Odtud i horečná publikační aktivita mladého Eliadeho v dobách, kdy byl považován za beletristu a publicistu spíše než za vědce: „Kdybych nedokázal dost publikovat – a z různých oblastí – aby se začal rýsovat profil díla, dosud vydané knihy by nestačily k tomu, aby vyvstal onen skrytý rozměr, které mělo odhalit pouze mé dílo jako celek.“ (Paměti)

V mezinárodním měřítku však Eliade získal proslulost především jako historik náboženství. Volba tohoto oboru nebyla náhodná, jak sám píše, „dějiny náboženství jsou jediná disciplína, která badateli umožňuje poznat a pochopit bezpočet výrazů náboženských zkušeností a ontologií“ (Paměti). V náboženství je klíč k mnoha závažným skutečnostem, jež bývají vyjádřeny v bezpočtu forem a často velice spontánně, nevědomě a archetypálně. Díky těmto vlastnostem může náboženství pomocí symbolů a obrazů oslovit a přivést k určitému významu i ty, kteří nejsou z těch či oněch důvodů obeznámeni s jeho doktrínou. Proto má větší vypovídající hodnotu než filosofie (pracující především s racionalitou a vědomím) či umění (protože náboženské symboly vždy vedou k ontologii). Zároveň náboženství (autorem definované skrze pojem posvátno) nemizí ani ze současné západní civilizace, stále více propadající sekularizaci, byť se stále častěji objevuje spíše ve formách snížených a fragmentarizovaných. „Jak jsme již viděli, mýty degradují a symboly se zesvětšťují, ale nikdy nezmizely, dokonce ani z té

ženství, tedy k překonání negativních rysů vzešlých z pozitivistického postoje k vědě o náboženství. Ta především náboženství chápala jako zaostalý, překonaný či dokonce nepřátelský fenomén, studovala je jako mrtvý a odtažitý předmět bádání, a proto se soustředila především na muzeologický sběr materiálu a jeho uvedení do historicko-typologických souvislostí. Eliade se naopak snaží náboženství přiblížit jako živý a provázaný systém, interpretovat jej zevnitř, představit jej jako zdroj smyslu a ontologie, odhalit jeho jazyk a logiku. Autor se velice často soustřeďuje na archaické náboženské jevy, jejichž jazyk a formy jsou pro nás exotické a nesrozumitelné, mimo jiné proto, že nemají vlastní teoretickou reflexi (teologii), tedy racionalizovaný klíč k jejich uchopení, kterou mají náboženství vyspělá. Eliade nejenže dokáže kulturně vzdálené jevy přiblížit, jeho interpretace je navíc přesvědčivá a konzistentní. Vždyť jeho cílem je, „co nejpřesnější analýzou dešifrovat významy náboženských jevů, a kdykoli to dokumenty umožní, pokusit se rekonstruovat jejich dějiny“ (Paměti). Postupující desakralizace evropské civilizace však historika náboženství nutí věnovat se nejen náboženským jevům časově a kulturně blízkým, nýbrž i náboženstvím vyspělým, včetně ná-

Eliade se snaží náboženství přiblížit jako živý a provázaný systém, interpretovat jej zevnitř, představit jej jako zdroj smyslu a ontologie, odhalit jeho jazyk a logiku.

boženství vlastního. I ta dokáže Eliade zařadit do svého interpretačního rámce a jeho knihy dokáží z tohoto materiálu utkat poutavý příběh.

Není divu, že Eliadeho přístup býval někdy rigidnějšími vědci kritizován. Vždyť také jeho práce Inicie, rituály, tajné společnosti, Obrazy a symboly, Šamanismus a mnoho dalších nejsou klasickými vědeckými studiemi, nýbrž na základě rozsáhlého materiálu založenou interpretací určitého jevu či komplexu rituálů. Ty autor sice tradičně srovnává se strukturně obdobnými jevy, komentuje jejich původ i možnosti ovlivnění, avšak především směřuje k jejich ontologickému a psychologickému významu. Místy vzniká dojem, že Eliade archaickou zkušenost využívá k vysvětlení či pojmenování některých jevů obecných, vážících se ke struktuře našeho lidského vědomí a jeho vztahu k posvátnu. Pracuje tedy s nimi spíše jako filosof kultury či filosofický antropolog.

Při letmé četbě Eliadeho spisů by se mohlo zdát, že se mezi všemi těmi šamany, jogíny a exotickými kulty poněkud ztrácí křesťanství. Tento dojem je však spíše zdánlivý. Místa, která jsou křesťanství věnována například v Iniciacích či Dějinách náboženského myšlení, jsou velice zasvěcená a niteraná. Eliade ještě vyrůstal ve společnosti, kde základní fakta o vlastním nábo-

straktně a odtažitě, nýbrž konkrétně a přesvědčivě. Niterná znalost vlastní duchovní tradice spojená s mimořádně širokým rozhledem polyhistora a erudita umožnila pochopit také spirituální obsah jiných náboženství a kultur. Snad právě to je příčinou popularity a svěžesti Eliadeho spisů pro dnešního čtenáře, fungujícího již v jiném paradigmatu.

Jednou ze závažných rovin Eliadeho díla je problém národa a kultury. Myslitelovy paměti jsou svědectvím nejen o něm samém, nýbrž i o zemi, v níž se narodil, a době, v níž tvořil. Meziválečné Rumunsko bylo zemí mnoha nadějí, obdařeno velkým územím i svobodou vládnoucí před nástupem totalitárních systémů. Tento zlatý věk historicky krátké chvíle provázela renesance v řadě oblastí rumunské kultury. Není náhodou, že je tomuto období autorova života v Pamětech věnován mnohem rozsáhlejší prostor, než období západoevropskému. Vždyť právě zde nadcházela jedinečná šance k tvorbě v zemi starobylé i mladé zároveň, zde mohlo dojít k tolik kýžené syntéze vědy, umění i politiky, jež byla tak brzy smetena fašistickým a posléze bolševickým režimem. Problematické Rumunsko Eliade věnoval pozoruhodnou religionisticko-kulturologickou práci Od Zalmoxida k Čingischánovi. Bohužel náš vztah k rumunské kultuře je prakticky nulový a v zásadě se nevymanol z deformovaných představ pozdního reálného socialismu; vždyť Eliade je téměř jediným rumunským spisovate-

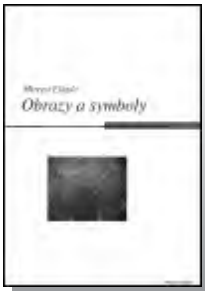
Mircea Eliade patří mezi těch několik univerzálních osobností, které zrodilo dvacáté století. Stejně jako u C. G. Junga (Eliadeho přítele) či P. A. Florenského nemůžeme jejich činnost redukovat na některou ze sfér, kterými se zabývali, ani nelze hovořit o pouhé interdisciplinaritě. Jejich mnohostranná činnost byla spojena celistvou vizí směřující k syntetickému vidění světa. Tito tvůrci však byli jiní než univerzální myslitelé 19. století Hegelem počínaje a Solovjovem konče. Na jedné straně byli dědici klasické evropské kultury, avšak duchovně se formovali v atmosféře modernistické kultury počátku 20. století. Jejich zkušenost již byla doplněna zážitkem světové války, rozpadu starého světa i nadějí vkládaných do vzniku světa nového. Nabyli tak moderní dramatické zkušenosti, avšak neztratili univerzalistické ambice kultury klasické. Sám Eliade ve svých pamětech odkazuje na Goetheho či Balzaca, avšak nejsou mu cizí ani pocity vzniklé na půdě existencialismu či avantgardy.

Vliv modernistické kultury a avantgardy je závažný pro svou celistvost a univerzalitu. Má však i své dnes již překonané stránky. Mezi ty patří představa postupného slévání lidské zkušenosti do nového syntetického celku, který bude znamenat překonání klasických náboženství a kultur a jejich zahrnutí do nového interpretačního rámce, jenž bude zahrnovat i nový typ etiky, státnosti apod. Tato představa univerzalizmu nového typu vedla řadu myslitelů k unáhlenému přijetí novodobých ideologií, které s odkazem na populární neoromantické i neosovícké motivy podobný univerzalizmus slibovaly. S tímto pokušením po krátkou dobu koketoval i Eliade, aby se ve své další tvorbě stal jedním z jeho kritiků. Zkušenost konce 20. století ukázala nejenom chimérickost těchto představ, ale i to, že tradiční evropské náboženství žádným vyšším systémem překonáno nebylo. Bohužel tato perspektiva počátku 21. století není zatím reflektována novou generací podobných osobností, které by v podobném pojetí zachovávaly důraz na univerzalizmus a duchovnost, a byly tak ve spojení s duchovními kořeny našeho kontinentu schopny čelit postupné desakralizaci a trivializaci soudobé kultury. S Eliadem je dnes více než kdy jindy nutné pracovat a především je nutné jeho dílo dále rozvíjet.

H a n u š N y k l

- ▲ Mircea Eliade
- ▲ **Paměti**
- ▲ Preklad Jiří Našíneček
- ▲ H&H 2007
- ▲ 592 strán
- ▲ 599 Sk

- ▲ Mircea Eliade
- ▲ **Obrazy a symboly**
- ▲ Preklad Barbora Antonová
- ▲ Computer Press 2004
- ▲ 179 sk
- ▲ 399 Sk

- ▲ Mircea Eliade
- ▲ **Inicie, rituály, tajné společnosti. Mystická zrození**
- ▲ Preklad Barbora Antonová
- ▲ Computer Press 2004
- ▲ 212 strán
- ▲ 399 Sk

Eliadeho způsob práce s náboženstvím daleko překračuje scientistické hranice akademické vědy. Nepatří k žádné z velkých interpretačních škol 20. století, ačkoli je všechny vstřebal.

nejpozitivističtější civilizace, v 19. století. Symboly a mýty přicházejí z velké dálky, jsou součástí lidské bytosti a není možné nenacházet je ve veškerých existenciálních stavech člověka v kosmu. (Obrazy a symboly)

Eliadeho způsob práce s náboženstvím daleko překračuje scientistické hranice akademické vědy. Nepatří k žádné z velkých interpretačních škol 20. století (strukturalismus, psychoanalýza, fenomenologie), ačkoli je všechny vstřebal. Eliade vyzývá k hermeneutickému vztahu k nábo-

ženství byla všeobecně známá (v tomto ohledu je oněch 40 – 50 let, která nás dělí od napsání jeho klíčových děl, velkým předělem) a nebylo tedy potřeba dovysvětlovávat všeobecně známé. Úkolem jeho knih bylo známat s fakty neznámými. Závažným dokladem autorova vztahu ke křesťanství je jeho meziválečná publicistika, v níž je jako jedna z hlavních idejí propagována křesťanská duchovní mise. Vkořeněnost autora do pravoslavného křesťanství a rumunské kultury umožnila hovořit o náboženství nikoli ab-

Lubo Stacho, Betlehem, Pastier, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Po Osvienčime o Bohu?

Zoči-voči Osvienčimu si už teológia ako taká – ako reč o Bohu – nemôže uchovávať svoju dejinnú nevinnosť ani tým, že by túto tému jednoducho pracovne zatriedila do oblasti cirkevných dejín, ani svojou zvyčajnou abstraktnou a primerane tomu aj ohromujúcou rečou o dejinnosti človeka ako nejakej antropologickej konštante.

(Johann Baptist Metz)

- ▲ Johann Baptist Metz
- ▲ **Viera v dejinách a spoločnosti**
- ▲ Preklad Mária Vargová
- ▲ Serafin 2007
- ▲ 316 strán
- ▲ 295 SK

Kniha Johanna Baptistu Metza, ktorý patrí medzi najvýznamnejších katolíckych teológov, má názov Viera v dejinách a spoločnosti. Autor v nej rozvíja základné vyjadrenia svojej novej politickej teológie šesťdesiatych rokov z hľadiska jej závažnosti ako praktickej fundamentálnej teológie. O čo ide novej politickej teológii vo „svete teológie“? Podľa Metza „cieľom politickej teológie je, aby sa v kresťanskej teológii ako takej nikdy nezabudlo na volanie obetí z Osvienčimu – ako znamenie odvrátenia sa od akýchkoľvek idealistických uzatvárajúcej teológie a jej zabúdania na zabúdanie, čo tvorí súčasť jej chápania pravdy a Boha“. Tam, kde teológia nástojí na reči o Bohu biblickej tradície, tam sa z hľadiska teórie poznania a z hľadiska vedeckých teórií vždy dostane do komplikovanej situácie. „V takejto situácii som sa pokúsil upozorniť na kategóriu uznania neznámych podporenú anamnestickým (spomínajúcim si) rozumom. Toto uznanie neznámych žije, podľa mňa, z otrasu – zo zhrozenia, že kresťanská reč o Bohu zvyčajne tak málo načúva a tak málo hľadá na donebavolajúce dejiny utrpenia celého stvorenia. Bez tohto zhrozenia, bez bolesti z protirečení v stvorení by však len ťažko bolo možné sledovať východiská teológie, ktoré tu predkladáme a ktorá je poznačená osobitnou citlivosťou k téme teodícey,“ konštatuje Metz. Teodíceu tu autor nechápe v zmysle racionálneho ospravedlnenia Boha, ale v zmysle otázky, ako je vôbec možné hovoriť o Bohu zoči-voči dejinám utrpenia sveta, ktorý je predsa „jeho“ svetom.

Pri formulovaní politickej teológie vychádza Metz z „primátu praxe“, resp. vzťahu teórie a praxe, ktorý je v ňom vyjadrený. Ak vezmeme vážne primát praxe v teológii, musíme ho vzťahovať nielen na mravnú prax v užšom zmysle, ale aj na spoločenskú prax, vysvetľuje Metz. Prax v kresťanskom zmysle nie je možné chápať len vzhľadom na vlastné subjektové bytie človeka pred Bohom, ale práve s ohľadom na to, aby sa ľudia utláčaní a trpiaci stali subjektmi a mohli žiť ako slobodné a zodpovedné subjekty. Práve tu má svoje nenahraditeľné hermeneutické miesto spomienka, a to ako spomienka „nebezpečná“, ktorá podnecuje do prevratu a vzbury. Ďalej je to „rozprávanie“, ktorého „nebezpečné príbehy“ určujú prax, spochybňujú prílišnú spoločenskú determinovanosť ľudského konania a obracajú sa proti „histórii“, ktorej štruktúry a systémy majú moc odsúdiť na zánik nikdy a nikým nevypočítateľný subjekt. Kresťanská prax nie je len konaním, ktoré vedie k podmaneniu si a ovládnutiu prírody, ale aj „utrpením“. Aj v tomto prípade patrí podľa Metza rozhodujúce miesto „spomienke“ (ako spomienke na utrpenie) a „rozprávaní“, vďaka ktorému je možné pomocou reči identifikovať dejiny utrpenia človeka, ktoré vybočujú zo systému dejín pokroku a víťazenia. Rovnako to platí aj pre solidaritu, rozšírenú o jej anamnestický rozmer, ktorá tým zahrňuje aj spomienkovú solidaritu s obetami dejín.

Ak sa chce politická teológia vyhnúť bezsubjektovému chápaniu svojej konštitutívnej praxe, musí sa rozpracovať ako teológia subjektu, zdôrazňuje Metz. Dejiny biblického náboženstva sú dejinami subjektového stávania sa ľudu a subjektového stávania sa jednotlivca v ňom, a to pred Bohom. „Subjekt“ sa tu nechápe ako nejaký izolovaný jedinec, monáda, ktorá by dospela k sebapotvrdeniu až na základe predchádzajúcej koexistencie s inými subjektmi. Solidarno-antagonistické, oslobodzujúco-znepokojujúce skúsenosti s inými subjektmi patria už od počiatku ku konštituovaniu náboženského subjektu. „Univerzálna solidarita“ ako základná kategória politickej teológie subjektu preto neznamená ani dodatočnú subsumpciu jednotlivých náboženských subjektov, ale je formou, v ktorej tieto subjekty – pred Bohom a cez Boha – existujú, vysvetľuje Metz. Biblická idea Boha je ideou vytvárajúcou identitu a zasahujúcou do podstaty ľudskej existencie. Vzpiera sa vytváraniu takej identity subjektu, ktorá sa zameriava na „mať a vlastniť“ a tvorí subjekt ako solidarne bytie. Spomienka a rozprávanie v politickej teológii subjektu majú základný, nielen odvodený význam. Sú to základné kategórie ubezpečovania sa o identite a kategórie záchrany identity v dejinných zápasoch a ohrozeniach, v ktorých sa ľudia vnímajú a konštituuju ako subjekty. Spomienka (a rozprávanie) pritom nemajú defetisticko-rezignačný charakter, ale chápu sa ako „nebezpečné“. V tejto súvislosti Metz vysvetľuje chápanie spomienky ako záchrany ohrozenej identity. Ničenie spomienok sa javí ako systematické zamedzovanie identity, subjektového stávania sa či subjektového jestvovania v dejinno-spoločenských súvislostiach. Subjektové stávanie sa nejakej sociálnej alebo etnickej skupiny

sa začína v dejinách prakticky vždy tým, že skupina prelomí kliatbu „oficiálneho“ dejinného vedomia, ktoré sa o nej vytvorilo, a odhalí ho ako propagandu mocných a vládnuvich jedincov. Takéto dejinné vedomie tu v rozličných súvislostiach označujeme ako „dejiny víťazenia“, kde niet miesta pre spomienku na porazených a utláčaných. Sedliaci vo svojich kronikách a mešťania vo svojom umení zobrazovali spomienku na vlastné utrpenie a z nej čerpali silu postaviť sa na odpor voči všetkému, čo ohrozovalo ich identitu. Robotníci postupne odhaľovali v dejinách, ktoré boli písané ich dobou, mlčanie o vlastnom utrpení a rozhodli sa, že s tým nebudú súhlasiť. Tak sa spomienka stala kategóriou nachádzania identity v dejinách, kategóriou oslobodenia. Podľa Metza je tu na mieste otázka, či v dejinách kresťanstva i cirkvi samej nedochádzalo a nedochádza k zamedzovaniu možnosti utvárania identity istých skupín a „stavov“, napríklad laikov. Politická teológia subjektu sa nemôže identifikovať s nejakou konkrétnou skupinou jedincov v dei-

V závere knihy sa Metz vyjadruje k vízii svetovej cirkvi, ktorá sa vo všetkých kútoch sveta stala cirkvou ľudu. Tam, kde ľud vystúpil zo svojich prirodzených kolektívnych modelov identity – národnej, etnickej a triednej, kde sa ľud stal aj v dejinnom zmysle „novým ľuďom“ a našiel pred Bohom svoju novú identitu a kde vo vete „cirkve je tu pre všetkých“, nejde len o nejaké bezobsažné integrovanie slabých a umlčaných do cirkvi, lebo sa v nej už všetci stali subjektmi. Úspešné presadenie tohto modelu v cirkvi má veľký význam nielen pre budúcnosť cirkvi, ale aj pre budúcnosť náboženstva vôbec. Náboženstvo sa v súčasnej spoločnosti toleruje ako prostriedok, ktorý pomáha človeku spracovať bolestné sklamanie, ako prostriedok na neutralizovanie nevysvetliteľných strachov, na umlčanie nebezpečných spomienok a neutíchajúcich nádejí, skrátka: na viac či menej vítanú stabilizáciu spoločnosti. Ak by sa však takáto funkcionalizácia náboženstva a cirkvi niekde dokonale vydarila, znamenalo by to koniec oboch,

Náboženstvo sa v súčasnej spoločnosti toleruje ako prostriedok, ktorý pomáha človeku spracovať bolestné sklamanie, ako prostriedok na neutralizovanie nevysvetliteľných strachov, na umlčanie nebezpečných spomienok a neutíchajúcich nádejí, skrátka: na viac či menej vítanú stabilizáciu spoločnosti.

nách. To znamená, že subjektmi dejín už nebudú len určité skupiny osôb, ale všetci ľudia. Úlohou spomienky v kresťanskom ponímaní je predovšetkým priviesť subjektové dejiny ľudí pred Boha a usilovať sa priviesť kresťanov k prijatiu konkrétnej výzvy týchto dejín. V ich konaní sa má prejavíť skutočnosť, že všetci ľudia sú povolani, aby sa stali subjektovým bytím pred Bohom. Toto subjektové bytie pred Bohom je vždy solidarne, a to v univerzálnom zmysle: nielen voči utláčaným a znevýhodňovaným ľuďom, nielen voči núdzným, ale aj voči porazeným a mŕtvym v dejinách utrpenia sveta, konštatuje Metz.

upozorňuje Metz. Cirkev dokáže dlhodobo odolávať tomuto nebezpečenstvu len vtedy, ak bude žiť ako náboženské „communio“, kde budú všetci jeho členovia uvedomelými a zodpovednými subjektmi, to znamená, že sa v ňom vytvorí identita, ktorá im nebude jednoducho daná zhora, ale bude pochádzať z náboženskej skúsenosti ľudí samých. Úspešné presadenie tohto modelu cirkvi by mohlo mať veľký význam aj pre budúcnosť života spoločnosti, myslí si Metz. Problémy utrpenia vo svete nadobudli už dávno globálne rozmery. Prekonanie spoločenského utrpenia, keď sa celým národom upiera identi-

ta a možnosť byť sebou samými, sa už nedá zvládnuť v národnom meradle. Navyše, na svetovej úrovni existujú aj iné spoločenské ohrozenia identity: nenápadné vytrácanie sa subjektu, zánik jednotlivca v anonymných tlakoch a štruktúrach sveta, ktorý je vybudzovaný necitlivou racionalitou, vďaka ktorej sa v ňom teraz šíri únava z nesenia vlastnej identity, strácajú sa spomienky a človek stráca povedomie o vlastnej osobnej existencii. Takéto nebezpečenstvá je možné prekonať len formovaním identít, ktoré jednoducho nemôžu vychádzať z doterajších modelov kolektívnej identity. Je cirkev vzhľadom na spomenuté nebezpečenstvá a konflikty len akýmsi bezmocným prísľubom? Alebo je možné, že cirkev ako svetová cirkev a svetová cirkev ako cirkev nového ľudu sa stane napokon produktívnym zdrojom takejto identity?

V kaplnke Svetovej rady cirkví v Nairobi stojí kríž istého brazílskeho rezbára, na ktorom Kristova tvár pripomína mnohých umučených a popravených Brazilčanov a z jeho naširoko otvorených úst akoby bolo počuť výkrik bolesti, ktorý dolieha na celú zem. Autor tu pochopil, že Boh je solidarný s týmito obetami nespravodlivosti a nepravosti. Teológ Anton Rotzetter pripomína, že „kríž musí znovu provokovať, lákať von z bezpečnosti k zasadzovaniu sa“, lebo „mi ukazuje človeka v inom svetle“ (J. K. Balázs). V súčasnej dobe sa hovorí o tom, že treba dať tzv. hrubú čiaru za minulosťou. Nesmieme to urobiť, lebo tým by sme zabudli na tých ľudí, ktorí v minulosti trpeli za pravdu a spravodlivosť a ktorých utrpenie sa stalo výkupnou cenou našej slobody. Mali by sme sa cítiť ich utrpením dotknutí a prijať ho do seba. Nejde len o to, že sa ma utrpenie druhého človeka emociálne dotkne, ale o to, že sa ním nechám „obmedziť“ vo svojej túžbe po sebarealizácii. Oslobodenie človeka sa uskutočňuje tam, kde sa človek skláňa pred autoritou trpiaceho blížneho a kde sa jej podriaďuje (J. B. Metz). Vnútorne a politicky slobodný človek si vytvára nový vzťah k Bohu. Boh pre neho už nie je „deus ex machina“, ktorý zo zákulisia riadi svet neviditeľnou rukou. V autenticky žitých dejinách totiž žiadna neviditeľná ruka neexistuje. Ako Boh v dejinách koná, to pre nás zostáva tajomstvom. Ako máme konať my, to zostáva pre nás výzvou a úlohou (Václav Umlauf: Evropské cesty k vlastnému já).

Štefan Šrobár

Edita Gandlová, bez názvu, 2006 – 2007

Bez pohrdania človekom

- ▲ Kolektív autorov
- ▲ **Velký inkvizitor. Nad textem F. M. Dostojevského**
- ▲ Preklad P. Hroch a L. Zadražil
- ▲ Refugium Velehrad-Roma 2000
- ▲ 334 strán
- ▲ 259 Kč

- ▲ A. Červeňák, M. Ferko, D. Hajko, J. Tužinský
- ▲ **Rozjímání o Velkém inkvizitorovi**
- ▲ Vydavatelstvo Spolku slovenských spisovateľov 2006
- ▲ 126 strán
- ▲ 129 Sk

Legenda o Veľkom inkvizitorovi z Dostojevského románu Bratia Karamazovi je výzvov pre generácie interpretátorov. Jej výklad bude vždy závisieť od šírky a hĺbky čitateľovej duchovnej skúsenosti a zasiahne nás len do takej miery, do akej sme sami prežili „pokušenie“ a pochybnosti Ivana Karamazova.

Po českom vydaní textov významných ruských filozofov V. S. Solovjova, V. V. Rozanova, K. N. Leontjeva, S. N. Bulgakova, N. A. Berdajeva, S. L. Franka, N. O. Losskija, venovaných Veľkému inkvizitorovi, sa podujal aj Spolok slovenských spisovateľov prijsieť „domácou“ troškou. Výsledkom je však len zmes zle kladených otázok a nesymetrických analógií, slov bez kontextu v kontraste so silnou autentickosťou samotnej Legendy, ktorá asi jediná stojí za prečítanie v celej knihe. Eseje A. Červeňáka, M. Ferka, D. Hajka a J. Tužinského neprinášajú inšpiratívne otázky, neponúkajú jasnejší vhlad, dokonca ani nepodnietia na čítanie Dostojevského. Záverečná diskusia je zase len množstvom slov na vyplnenie priestoru útlej knihy. Červeňák v diskusii len „doslovne“ opakuje, čo už raz napísal, Michelko si zase „požičia“ výklad Rozanova o románskych a germánskych národoch a jednotlivých princípoch a čoby „moderátor“ diskusie opakuje stále tú istú otázku (akoby mala byť pre pochopenie kľúčová), na ktorú mu nevie nikto odpovedať: Čo, preboha, znamená bozk Ježiša na pery starého inkvizítora?

Ateista, pomätenec, fanatik či svätec? Dostojevskij príliš dobre poznal dušu človeka v celej jej zložitosti, aby zredukoval svoje postavy na symboly rozumu, srdca a tela, a to ešte v oddelenej podobe, tak ako ich interpretuje Červeňák: Míťa – vášeň, Ivan – racionalita, Aloša – duchovný asketizmus a toto by bolo príčinou ich životného fiaska. Pritom už Rozanov, naopak, výborne charakterizuje a porovnáva Dostojevského postavy s inými v ruskej literatúre: „Sú postavy, ktoré sú výborne vykreslené a máme ich radi, ale objavovať v nich už nemáme čo. U Dostojevského je to opak – znepokojenie a pochybnosti sú i našimi znepokojeniami a pochybnosťami – a zostanú nimi.“ Cez Dostojevského postavy sa učíme vidieť človeka ako ľudskú bytosť, nech je ktokoľvek a nech by robil čokoľvek a nech sme vyzbrojení akoukoľvek múdrosťou a predsudkami. Po stretnutí s jeho postavami už viac nedokážeme pohrdáť človekom.

Červeňák vidí Ivana Karamazova ako ateistu a tvrdí, že práve otec Zosima odhalil toto dobre ukryté Ivanovo ta-

jomstvo. Lenže práve otec Zosima vraví Ivanovi: „Zatiaľ sa i vy zo zúfalstva zahrávate trebárs s novinovými článkami alebo debatami v spoločnosti, ale svojej dialektike sám neveríte a s bolesťou v srdci sa jej pre seba vysmievate... Vaše veľké súženie je v tom, že táto vec vo vás nie je rozhodnutá, hoci si rozhodnutie naliehavo žiada...“ Ivan nie je ateista, jeho problém je v tom, že stratil vieru v niečo staré a nenahradil ju ničím novým, i keď by veľmi chcel. Takéto medziobdobia pozná každý, kto vierou naozaj žije a nepovažuje ju len za určité úkony a dodržiavanie pravidiel. Ako píše Bulgakov, Ivan je „povaha navýsosť mravná, ktorá je nútená mravnosť popierať, taký je to strašný konflikt. Je to ako keby niekto musel popierať denné svetlo, ktoré vidí vlastnými očami...“

Otázka, ktorú Ivan kladie s takou šialenou odvahou a tragickým pocitom, je otázka pôvodu a zmyslu zla vo svete a rozumnosti svetového poriadku. Odmietia harmóniu ľudstva a odmieta ju z lásky k ľuďom! Bohu, ktorý pripúšťa nezmyselné utrpenie, ktorý potrebuje na naplnenie pravdy krv nevinných, Ivan Karamazov vracia vstupenku do raja. Rozanov píše, že Ivan neodmieta Tvorcu, ale odmieta jeho stvorený svet a tým i seba, lebo v poriadku stvorenia pocítil čosi nezlučiteľné s tým, ako bol stvorený on sám. Ivan teda odmieta vstupenku do raja na základe úplne novej dialektiky – nie preto, že by bol zlý, ale preto, že apeluje na to dobré (božské) v človeku – proti Bohu povstáva božský princíp v človeku – jeho zmysel pre spravodlivosť a ľudská dôstojnosť.

Podľa Červeňáka sa však Ivanova vzbura interpretuje ako „vzbura proti sociálnej, triednej, kapitalistickej spravodlivosti sveta“. Iní hovoria, že je kritikou rímsko-katolíckej cirkvi. Aj keď všetko toto legenda v sebe obsahuje, nemôžeme ju obmedziť iba na politicko-filozofickú úvahu. Je síce kritikou utópie o prevzatí moci niekoľkými vyvolenými a múdrymi za šťastie ľudí, vedených k otrockej poslušnosti a masovosti, no bolo by veľmi povrchné tvrdiť, že iba toto je jadrom celej legendy či poémy, ako ju nazýval Dostojevskij.

Hľadanie zmyslu legendy Legenda odhaľuje jeden z odvekých rozporov ľudského ducha. Človek na jednej strane prahne svojou bytosťou po večnej blaženosti, túži sa zbaviť životných problémov, tragédií, konfliktov a vrátiť sa do rajskej nevinnosti a prostomyselnosti. Avšak na druhej strane si je vedomý, že dosiahnutím takéhoto stavu sa zbaví vlastného rozhodovania a teda aj uskutočňovania seba samého v celej iracionalite a „nezmyselnosti“. „Filantropi“ nás presvedčajú o tomto sladkom pokušení, ale človek chce v každom okamihu byť človekom a nie klávesom piána, na ktorom hrá niekto iný.

„Slovenskí analyzátori“ veľmi málo zohľadňujú, že napriek nadčasovosti myšlienok je text aj silne dobový. Dostojevskij kritizoval vnímanie a pochopenie Boha v 19. storočí a analyzoval pocit beznádejnosti, ktorý vyplýval z náboženskej i mravnej krízy. Práve cez ústa vzbúrenca Ivana Karamazova hovorí Dostojevskij o tom, že už je preč doba, keď Boh bol prítomný a bol garantom objektivity! Ide však o zmenu ľudského vnímania Božej prítomnosti! Odtedy sme prešli kus cesty nielen v myslení viery, zásluhou búrlivých spoločenských zmien v 20. storočí vrátane dvoch svetových vojen a totalitných ideológií. Nie je možné ignorovať tento vývoj a mechanicky prenášať myšlienky do súčasnosti alebo nostalgicky smútiť za „hodnotami“, ktoré už nemáme. Hlavne teologicky by bolo nepoctivé, ak by sme úplne prehliadali, že aj vo vnímaní Boha, zla, viery, tolerance, cirkvi atď. sme zaznamenali niekoľko významných pozitívnych posunov. No niektoré výroky a myšlienky Červeňáka – napr.: „Ivan Karamazov a Dostojevskij predbehli svoju dobu a anticipovali logiku 21. storočia, na

ktorej sa, medzi iným, dnes v Japonsku budujú počítače piatej generácie“, alebo: „Preto radšej Veľkého inkvizítora ako postmodernu z jej postumením, postdejnami, posthominom, s umením bez uvedomovania si Dobra a Zla, Boha a Démona, Scylly a Charybdy človeka a ľudstva“ – nezohľadňujú túto časovú priepasť, ktorá nás od Legendy delí a tým znemožňujú naozajstné priblíženie sa k významu textu.

Tužinský sa snaží zmysel legendy najprv vysvetľovať moralisticky, potom paušalizuje tvrdeniami: „Ak nepochopíme zmysel kapitoly (Čert), pravdepodobne sme nechápali z celého románu dosť podstatnú časť, takmer všetko! Aspoň veľmi málo z Ivanovho ustrojenia, a teda minimum z Dostojevského.“ Tužinského sebaistota, ktorá z textu silno rezonuje, je asi následkom toho, že je „prerozpráváním“ Bulgakova, od dôrazu na dôležitosť kapitoly Čert až po zdôrazňovanie Ivana ako idey. Ale vďaka tomuto faktu je jeho text aspoň čitateľný.

Autorita či vrah viery? Tak ako Červeňák neprejavil žiadne pochopenie pre Ivanov vnútorný rozpor a boj, tak Veľkému inkvizitorovi venuje

Legenda odhaľuje jeden z odvekých rozporov ľudského ducha. Človek na jednej strane prahne svojou bytosťou po večnej blaženosti, túži sa vrátiť do rajskej nevinnosti. Avšak na druhej strane si je vedomý, že dosiahnutím takéhoto stavu sa zbaví vlastného rozhodovania a teda aj uskutočňovania seba samého v celej iracionalite a „nezmyselnosti“.

až priveľa zhovievavosti a pochopenia. Veľký inkvizitor je človek, ktorý neverí, ale iných vedie k viere, ktorý robí Zlo, aby ostatných mohol viesť k Dobru. Inkvizitor je trpiaca a myslíaca „obeť“ Boha, lebo musí robiť špinavú prácu namiesto Neho. „Nebyť Veľkého inkvizítora, toho tragického praktika ideálnej cirkvi, kresťanstvo by mohlo aj zaniknúť. Láska k človekovi vedie veľkých tragédov ľudstva, aby zobrali na svoje plecía malé zločiny, ktoré by sa vykúpili veľkým dobrom. Nie je vylúčené, že Kristov bozk na polomŕtve ústa Veľkého inkvizítora je istou odmenou za ťarchu a bolesť, ktoré veľký praktik zobraľ na svoje plecía...“ Interpretácia Losskija je veľmi podobná, len z iných pohnutí: exkluzivistický Kristus v Inkvizitorovi, ktorý myslí len na vyvolených, je v očiach cirkvi aj dnes kacírom. Opodstatnenosť zázrakov, autority aj súcitu s tými najslabšími (dar chleba) sú preto nutné: „Cirkev ako spoločenstvo ľudí, ktorých spája určitá vierouka a obrad nemôže sa zaobísť bez vodcov obdarených autoritou... Táto spoločenská stránka Cirkvi je usposobená potrebám miliónov ľudí a nutne v sebe obsahuje aj čosi obmedzeného a relatívneho.“ Zdá sa mi, že je niečo perverzné v tvrdení, že niekto musí robiť „malé zločiny“, aby sa ostatní mali dobre. Niečo povýšenecké a arogantné je v ospravedlňovaní moci nad ľuďmi tým, že si nič iné nezaslúžia, že je to pomoc tým na nižších stupňoch duchovného vývoja. Je nebezpečné, že toto pohrdanie človekom v jej najcynickejšej podobe sa deje v atmosfére zdanlivej lásky k nim. Podľa Berdajeva „náboženský zmysel budúcich ľudských dejín spočíva v prekonaní troch pokušení: nenechať sa zotročiť pozemským chlebom, nezveriť svoje svedomie do rúk žiadnej pozemskej autority, nenechať sa zjednotiť v rámci celého sveta v absolútnom pozemskom štáte pod ľudskou vládou „cisára“, nech už by sa pod týmto symbolom moci ukrývalo čokoľvek“.

Alošovo poznanie, že Veľký inkvizitor neverí v Boha je v podstate správne. Nielenže neverí v Boha, ale ani v ľudí – nedá sa veriť v Boha a nemilovať ľudí.

Človek sa nevyhne viere: vykročeniu na neznámu neoveriteľnú cestu, intuícii, zakotveniu v niečom, čo dáva silu. Formy viery môžu byť veľmi odlišné. Preto ani pohanstvo vo fanaticko-kresťanskom zmysle už neexistuje. Lenže práve z takéhoto nepochopenia viery Hajko kritizuje netolerantnosť veriacich. Nájdeme u neho viacej nepresností, ale táto je azda najzávažnejšia: „Viera totiž vylučuje pochybovanie, neznáša sa s ním. No pochybovanie nie je zbytočné, je zárodkom vedy, predpokladom dokonalejšieho poznania. ... Skutočne tolerantná náboženská – ale aj iná – viera je contradictio in adjecto... Existuje len možnosť veriť v niečo, alebo pripúšťať aj inú možnosť a teda svoju vieru spochybňujem.“ Viera v jeho podaní je predovšetkým ideológiou, názorom, presvedčením, mienkou... To všetko viera vo svojej podstate nikdy nebola ani nebude. Už Bernard z Clairvaux kritizoval Petra Abélarda za takéto nepochopenie viery. Viera nespĺňa s náboženstvom, ale má početné konotácie a nie je ani odvodená od mýtu, rituálu, či obradov, i keď ich používa. Viera je životná cesta, vždy spojená s neistotou, je to duch, ktorý sa skrýva za myslením, konaním, čítením, rozho-

dovaním, hodnotením... Viera samú seba preveruje, mení, vyvíja sa, pretože je to spôsob života, nič viac a nič menej.

Kristus verzus Veľký inkvizitor Dualizmus nachádzame u Ferka: „Svetlí anjeli a temní diabli... Kristus a Veľký inkvizitor... Idealizmus a skepsa. Svetlo a tma.“ Boh je podľa neho nečinný princíp a diabol je opakom, lebo vo forme nepokoja, pochybností, ničiac tvorí – lebo obnovuje a živí v ľudstve plameň

činorodosti. Na základe Kristovho bozku na konci poémy na ústa inkvizítora označil Krista pasívnym princípom. Kristus aj Veľký inkvizitor sú pyšní trpitelia: „Prvý (inkvizitor) kolíše medzi pochybovačskou analýzou slobody (ako diabol) a totalitnou zvoľou (ako trpiteľ), druhý (Kristus) zas medzi všetkobýjmajúcou, všetko prenikajúcou činorodou láskou (ako zvestovateľ, šíriteľ) a trpnou odovzdanosťou, potláčajúcou aktivitu človeka rovnako ako trpiteľská totalita inkvizítora.“ Podľa Ferka sa teda akt vykúpenia na konci poémy nedeje, Kristus a Veľký inkvizitor sú vyvážení, rozchádzajú sa bez konečného riešenia... Všetko je otvorené, neisté a tak ľuďom nezostáva nič iné, len si zopakovať: Tomu ver, čo srdce napovie ti, z neba nedostaneš záruky.“

Ferkovo zamyslenie pôsobí zmätočne, v rýchlom slede slov je priveľa nepresností, teologických nezmyslov – Boh ako nehybný princíp, pyšný a pasívny Kristus, ktorý vyzýva k pasivite... dualizmus Kristus verzus diabol, ktoré kresťanstvo odmietlo ešte z gnosticizmom vo svojich začiatkoch a nepochopenie Dostojevského s opakovaním refrénu o nebeskej nezaručenosti. Na takýchto zlých základoch sa len ťažko dá vystavať dobrá stavba...

Samotná legenda je pocitom človeka, ktorý po strate nevinnosti, opustený Bohom, náhle pochopil, že zostal sám so svojou slabosťou, hriechom i zápasom o svetlo vo svojej duši. Takýto človek podlieha inkvizиторom svojej doby. Dnešné „pozemské chleby“ ho donucujú vzdať sa všetkého neurčitého, znepokojivého, neistého a obmedziť sa na jasné, krátkodobé túžby, zjednodušiť vnímanie a čítanie len natoľko, nakoľko je potrebné a tak mu priniesť pokoj. Treba sa desiť ľudí, ktorí prichádzajú s Bohom na perách, ale v duši majú prázdnotu, čoho je stelesnením aj Veľký inkvizitor. Spolu s Ivanom máme spoločné východisko, ktoré nás spája oveľa viac ako paralelný vrchol rovnakého duchovného vývoja. Čo by sa stalo, ak by sa človek zbavil všetkého nepredvídaného, ľubovoľného, premenlivého, ktoré nám prináša v živote tak veľa roztrpčenia, ale aj radosti? Nie je inkvizitorova túžba po pokoji a uspokojení svedomia úplne v rozpore s ľudskou prirodzenosťou, túžbou zvoliť si to či ono podľa seba a často proti vonkajšiemu, dokonca rozumnému pohľadu? Nie je toto Kristov „ideál“? Nesľuboval pokoj, dokonca ani univerzálnu cirkev, nezliezol z kríža a volil slobodne, aby sme mohli v tejto slobode žiť aj my?

Ivana Kaduková – Adamcová

Lubo Stacho, Biskupi, Letecký deň, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Vôľa – sloboda – zmysel

umožnilo vycestovať do USA) ho priviedlo k tomu, že si na vlastnom prípade overil svoju kľúčovú tézu o jedinečnej ľudskej slobode – o vôli človeka hľadať zmysel života.

Osud knihy Lékařská péče o duši (Základy logoterapie a existenciální analýzy) sa začína odvíjať práve v koncentračnom tábore, keď sa jej rukopisu musel zbaviť hneď po príchode do Osvienčimu. Túžba priviesť na svetlo sveta túto knihu bola jedným z najvýznamnejších impulzov na hľadanie zmyslu, a teda i záchranu života v ťažkej táborovej realite: „V jednom koncentračnom tábore leželo v jednom baráku pohromadé niekoľik tuctů nemocných skvrnitým tyfem. Všichni byli delirantní až na jednoho, který se snažil vyhnout nočním deliriím tím, že zůstal v noci úmyslně bdělý; horečnatého vzrušení a duchovního zánícení využíval však k tomu, že během šestnácti horečnatých nocí rekonstruoval ještě neuveřejněný rukopis vědecké knihy, který mu byl v koncentračním tábore odebrán, a sice tak, že potmě čmáral na malícké lístky steno grafická hesla.“ Pravdepodobne tu niekde treba hľadať korene zákonitosti zmyslu ako „přesaženosti sebe sama v lidském bytí, vztahující se k něčemu, co zase není samo sebou“. Človek sa podľa Frankla stáva sebou samým až v existenciálnej sebatranscendencii, vtedy, keď sám seba nevnímá, a tam, kde na seba zabúda. Z názvu knihy by sa mohlo zdať, že témou Franklových úvah sú iba otázky diagnostiky a liečby duševných ochorení. Skutočnosť, že Frankl do psychoterapeutickej sféry prijíma duchovný rozmer človeka, rozmnožuje zameranie textu o otázky filozofické, sociologické i teologické; osobitne vzácnym príspevkom do diskusie o axiologických otázkach sú tri kategórie hodnôt – tvorivé, zážitkové a postojové –, ktoré Frankl vykladá na pozadí jednorazového zmyslu konkrétnych životných situácií. Vari najsilnejšími časťami knihy sú úvahy o ľudskej slobode a zodpovednosti. Človeka v týchto súvislostiach vysvetľuje ako večne otvorenú bytosť, ktorá je podriadená úlohám svojho osudu, je zodpovedná voči svojmu životu a ktorá má príležitosť uskutočniť svojím životom slobodu ako rozhodnutie (nadväzuje tým na Jaspersovu tézu o človeku ako rozhodujúcom sa bytí); človek je potom „možnosť a jeho bytím je to, čo človek môže. Človek není nikdy vyčerpan svou fakticitou. Být člověkem – tak bychom to mohli říci – znamená být nikoli fakticky, nýbrž fakultativně!“

V prednáškovom cykle Vůle ke smyslu Frankl rozvíja témy naznačené v jeho základnej práci, rozpracúva predovšetkým tie filozofické, konkrétne vymedzuje svoje stanovisko voči novým kontúram filozofie existencie po roku 1945 (osobitne kriticky voči názorom J. P. Sartra), pretože druhá svetová vojna znamenala „více než pouhý frontový zážitek: přinesla pro „zázemí“ (které teď už neexistovalo) zážitek protileteckého krytu – a zážitek koncentračního tábora“. Argumentácia v prospech zmyslu ľudského života sa tu opiera o optimizmus minulosti, ktorý je založený na poznaní, že „pomíjivé jsou vlastně jenom možnosti, šance pro uskutečňování hodnot, příležitosti, které máme k tvoření nebo prožívání – nebo utrpení... jakmile jsme však tyto možnosti uskutečnili, nejsou už „pomíjivé“, daleko spíše jsou „pominulé“, pominuly – a to znamená: právě ve své pominulosti „jsou“. Neboť právě ve své pominulosti jsou přece uchovány, a nic už jim nemůže nějak ublížit, nic už nemůže to, co se jednou stalo, co jednou pominulo, sprovodit ze světa: jednou minulé je minulé jednou provždy a „pro celou věčnost“.“ Na takto zdôvodnenom videní ľudského života sa potvrdzuje, že minulosť je naozajstná skutočnosť. Frankl pritom nezostáva iba na abstraktnej (čitateľsky náročnej) filozofickej rovine, svoje

názory konkretizuje na dvoch modeloch človeka: oproti pesimistovi minulosti (ten denne trhá listy kalendára v zúfaní, že kalendár je deň čo deň tenší) stavia optimistu minulosti (ten každý odtrhnutý list kalendára starostlivo ukladá na už odtrhnuté listy a na zadnú stranu si robí poznámky o tom, čo v ten deň vykonal a čo prežil).

Kniha Psychoterapie a náboženství (původný název Der unbewusste Gott) sa začína kritikou Adlerovej individuálnej psychológie a Freudovej psychoanalýzy (v ďalších častiach knihy pokračuje v kritike J. P. Sartra, najmä

Franklovým jazykom: vzťah lekárskej a kňazskej starostlivosti o dušu. V jadre tohto vzťahu ide o stretnutie náboženského a nenáboženského človeka. Výsledkom precíznej filozofickej analýzy a konfrontácie je výzva k zodpovednosti, vzájomnej tolerancii, dokonca k rešpektu voči rozhodnutiu človeka Boha nepriať: „Právě náboženský člověk přece musí umět respektovat i toto negativní rozhodnutí svého bližního; musel by toto rozhodnutí jednak uznat jako zásadní možnost, jednak přijmout jako opravdovou skutečnost. Neboť právě náboženský člověk musí

Kľúčovou otázkou textov je vzťah psychoterapie (logoterapie) a náboženstva (teológie), povedané Franklovým jazykom: vzťah lekárskej a kňazskej starostlivosti o dušu. V jadre tohto vzťahu ide o stretnutie náboženského a nenáboženského človeka.

v kapitolke Transcendence svědomí). To však neznamená, že logoterapia má absolutisticky nástojiť na tom, aby psychoterapia zabudla na svoje historicky dané metódy a formy liečby, skôr sa kritikou sleduje požiadavka dopĺňať doterajšie liečebné prístupy. Kľúčovou otázkou textov tejto knihy je vzťah psychoterapie (logoterapie) a náboženstva (teológie), povedané

vědět, že svoboda takového rozhodnutí je Bohem chtěná a Bohem vytvořená; neboť člověk je svobodný v takové míře, že tato svoboda ji i svobodou k odmítnutí, že zachází tak daleko, že stvořené se může rozhodnout i proti svému stvořiteli, že může Boha také zapřít.“ Na vzťahu náboženského a nenáboženského človeka Frankl ukazuje dosah svojej tézy o dvojpolovej inten-

cionalite ľudskej slobody, t. j. slobody od niečoho a slobody na niečo.

Napokon treba upozorniť na významný metodologický imperatív opierajúci sa o príklad z deskriptívnej geometrie, ktorý možno nájsť vo väčšine Franklových kníh (Frankl hovorí o zákonoch dimenzionálnej ontológie). Človeka nemožno redukovať na jedinú stránku, pretože tak by sme dostali rovnako klamlivý obraz ako pri premietnutí trojrozmerného predmetu, napr. valca, na plochu – dostali by sme buď kruh, alebo obdĺžnik. A z týchto priemetov by sme nemohli o pôvodnom predmete nič pravdivé súdiť, nemohli by sme rozhodnúť, či premietaným predmetom bol kužeľ, valec alebo guľa. Tohto ontologického omylu sa podľa V. E. Frankla dopúšťal S. Freud, ktorý redukuje človeka len na objekt ovládaný pudmi a A. Adler na objekt ovládaný túžbou po prekonaní pocitu menejcnosti.

Tvorba V. E. Frankla je pozoruhodným príkladom vôle hľadať zmysel pre pomoc ľuďom, ktorí vôľu hľadať zmysel, a preto ani zmysel samotný nenašli, ale aj pre tých, ktorí ani neskúšali hľadať. Vôľa k zmyslu je pritom dôležitým prejavom zodpovednosti voči svojmu osudu, je prejavom slobody k niečomu, je to znak aktivity, ktorú vedie vedomie o dôstojnosti človeka ako jedinečnej hodnoty, konkrétne hodnoty, ktorú tvorí trojica – zážitok, tvorivosť a postoj. Čítanie kníh V. E. Frankla je súčasne povznášajúcim dobrodružstvom hľadania odpovedí na základné otázky ľudskej existencie, je plnohodnotným zážitkom vedeckej tvorivosti.

Karel Dvořák ml.

Lubo Stacho, Nevesta, Pohreb, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Viktor Emil Frankl je zakladateľom logoterapie, ktorá je v dejinách psychoterapie známa a označovaná ako tretí viedenský smer psychoterapie. Frankl o logoterapii prednášal po prvý raz už v roku 1926, no o samostatnom psychoterapeutickom systéme môžeme hovoriť až po roku 1933, keď v súvislosti s logoterapiou uvádza pojem existenciálna analýza. Základy nového psychoterapeutického smeru boli teda postavené ešte pred druhou svetovou vojnou, ale Frankl svoje tézy naplno rozvinul až po návrate z koncentračného tábora, ktorý bol podľa jeho slov skutočným experimentum crucis. Rozhodnutie zostať vo Viedni i napriek hrozbe deportácie (Frankl nechal prepadnúť vízum, ktoré by mu

Chudoba ako morálny problém

nepredstavuje dostatočný apel na našu morálku. Tento niekdajší študent Johna Rawlsa v zbierke ôsmich esejí Svetová chudoba a ľudské práva postupne odhaľuje, ako pevne je ignorovanie problému chudoby zakotvené v západnom myslení; skladá argumenty proti takémuto postoju a načrtáva alternatívu, ako by sa problém chudoby vo svete dal riešiť. Jeho práca vytvára priestor pre mentálne vydýchnutie si a vyskočenie z kolotoča hesiel mediálnych kampaní ,proti chudobe‘ s bohatým zastúpením celebrit z oblasti popkultúry či príležitostných vystúpení politikov. Pogge ponúka analýzu inštitucionálneho aj morálneho rámca, v ktorom extrémna chudoba pretrváva, a otvára tak priestor pre zmyslupnejšiu diskusiu o jej riešení.

Za posledných dvesto rokov prešli morálne normy, ktorých cieľom je ochrana slabších, výrazným vývojom. Západné spoločnosti postupne vytiesnili ako neprijateľných niekoľko – dovtedy celkom bežných – foriem. Otroctvo, kolonializmus, nerovné postavenie žien sú dnes odmietané ako nemorálne a nespravodlivé. Pozoruhodné však je, že fakt, že obrovské množstvo ľudí na svete nemá dostatok zdrojov na to, aby prežilo, rovnaký odpor nevyvoláva. Ľudstvo sa totiž počas stáročí vycvičilo v používaní nástroja – sebaklamu –, vďaka ktorému sa s takýmto nesúladiem dostatok zdrojov na to, aby prežilo, rovnaký odpor nevyvoláva. Ľudstvo sa totiž počas stáročí vycvičilo v používaní nástroja – sebaklamu –, vďaka ktorému sa s takýmto nesúladiem dostatok zdrojov na to, aby prežilo, rovnaký odpor nevyvoláva. Ľudstvo sa totiž počas stáročí vycvičilo v používaní nástroja – sebaklamu –, vďaka ktorému sa s takýmto nesúladiem dostatok zdrojov na to, aby prežilo, rovnaký odpor nevyvoláva.

prečo by musela mať formu finančných transferov. Obyvatelia mnohých rozvojových krajín by určite ocenili, keby namiesto ,pumpovania‘ peňazí do veľkých projektov došlo k demokratizácii globálneho ekonomického poriadku. Posledný argument vychádza z optimistického precitnutia, že chudoba predsa mizne sama od seba! Jeho obľúbenosť, tvrdí Pogge, nevychádza ani tak z aktuálnych trendov, ako skôr z horlivosti ľudí a inštitúcií, ako Svetová banka, dokázať, že chudoba postupne klesá. A tak sa cieľom namiesto poklesu počtu chudobných stáva pokles ich percentuálneho podielu na rastúcej svetovej populácii.

Kľúčový prínos Poggeho práce však nespočíva v búraní mýtov, ktoré systematicky budujú pravicové think-tanky, politici a médiá. Jeho úvahy idú hlbšie a zasahujú do oblasti, kde je doma – do teórie spravodlivosti. Skúsme sa teda na problém, pre-

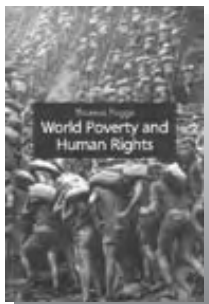
kritérií: chudobní sú v horšej situácii ako zvyšok spoločnosti v absolútnom aj relatívnom zmysle; vlastným pričinením nemôžu dosiahnuť zlepšenie situácie; nerovnosť postihuje všetky aspekty života chudobných; nerovnosti možno zabrániť. Tieto kritériá však nevytvárajú viac ako pozitívnu povinnosť pomáhať chudobným, ktorú pociťujú skupinky nadšencov, ale nie je považovaná za spoločenskú normu. Aby sa ňou stala, museli by byť k podmienkam, ktoré vedú k nespravodlivosti, pridané ďalšie kritériá.

Museli by sme napríklad priznať, že nespravodlivosť môže byť dôsledkom pôsobenia našich inštitúcií. Ak existuje inštitucionálny poriadok, o ktorý sa delia tí, čo sa majú zle, s tými, čo sa majú dobre; ak takýto inštitucionálny poriadok reprodukuje nerovnosť; a ak zároveň radikálnu chudobu nemožno pripísať mimosociálnym faktorom (ako napríklad

ginalizovaných komunitách. Naráža-me tak na otázku legitimacy politickej moci a reprezentácie. Nárok na kontrolu nad zdrojmi v danej krajine má v praxi akákoľvek skupina, ktorá moc získa. Takáto skupina nielenže kontroluje zisky z predaja zdrojov, ale disponuje aj privilegiom získavať pôžičky v mene spoločnosti, ktorej vládne. V súvislosti s nerastmi si Pogge kladie otázku, čo oprávňuje elity – povedzme nigérijskú kleptokraciu a západné vlády – využívať svetové prírodné zdroje za vzájomne výhodných podmienok, zatiaľ čo celé skupiny obyvateľov sú zo ziskov z nich úplne vylúčené? Nič. Situácia, keď je východisková pozícia bohatých a chudobných výsledkom historického procesu, ktorý charakterizuje rozsiahle porušovanie princípov a pravidiel, napríklad ľudských práv, je zrejým prípadom porušenia negatívnej povinnosti. Otázka zodpovednosti mocných (a bohatších) vyvstáva aj pri argumente o vysokej frekvencii občianskych vojen a prevratov, ktoré veľmi úzko súvisia s medzinárodným obchodom so zbraňami či pôžičkami bánk (vrátane verejných) pre diktátorské režimy.

Odstránenie chudoby by si pred päťdesiatimi rokmi vyžadovalo ráznu redistribúciu na globálnej úrovni. Industrializované spoločnosti by to v tom čase skutočne stálo nemalú cenu a odriekanie. Dnes žijeme vo svete, v ktorom by stačilo redistribuovať podstatne menší objem príjmov; vo svete, v ktorom sa západné krajiny prihlásili k morálnemu univerzalizmu, ktorý vníma ľudí ako rovnocenné bytosti. Otázka, do akej miery je existujúci globálny ekonomický poriadok, ktorý udržiava obrovské množstvo ľudí v chudobe, morálne obhájitelný, je preto na mieste. S nespravodlivými inštitúciami, ktoré pretrvali stáročia, má ľudstvo bohaté skúsenosti. Poggeho práca je dôležitým príspevkom k spochybneniu legitimacy postojov, ktorý vo svete morálky plní funkciu živého plota, za ktorým ľudia umierajú na podvýživu, nedostatok pitnej vody, liečiteľné choroby či zimu. Živého plota, ktorého hustý porast úspešne obaľuje jemné čidlá ľudskosti.

Barbora Černušáková

- ▲ Thomas Pogge
- ▲ **World Poverty and Human Rights**
- ▲ Polity Press 2002
- ▲ 284 strán
- ▲ 17,99 Euro

Na stanici k ľuďom pristupuje muž v obnosených šatách, s niekoľkými igelitkami a pýta si peniaze – na jedlo, na ubytovňu. Že žije v biede, je zrejmé, no od väčšiny oslovených nedostane nič. Čo sa deje s našou ľudskosťou, súcitom či morálkou, keď sme priamo konfrontovaní so zjavnou chudobou? Problém vzťahu globálnej chudoby a univerzálnej morálky je témou teoretika spravodlivosti z Columbijskej univerzity Thomasa Poggeho. Odpoveď na našu otázku je však preňho len východiskom k ďalšiemu uvažovaniu. Znie celkom prosto: Nedeje sa nič. Takmer polovica ľudstva žije z menej ako dvoch dolárov denne, čo je jedna z hraníc chudoby určených Svetovou bankou; miléniový cieľ – znížiť počet ľudí žijúcich v chudobe o polovicu do roku 2015 – sa naplniť nepodarí, ako to už dávnejšie priznal bývalý prezident banky James Wolfensohn; rozsiahla chudoba bude pokračovať a obrovský počet ľudí ostane naďalej žiť v podmienkach, ktoré znemožňujú účasť na živote spoločnosti. Pogge provokatívne tvrdí, že jednoducho

neexistuje dostatočný apel na našu morálku. Tento niekdajší študent Johna Rawlsa v zbierke ôsmich esejí Svetová chudoba a ľudské práva postupne odhaľuje, ako pevne je ignorovanie problému chudoby zakotvené v západnom myslení; skladá argumenty proti takémuto postoju a načrtáva alternatívu, ako by sa problém chudoby vo svete dal riešiť. Jeho práca vytvára priestor pre mentálne vydýchnutie si a vyskočenie z kolotoča hesiel mediálnych kampaní ,proti chudobe‘ s bohatým zastúpením celebrit z oblasti popkultúry či príležitostných vystúpení politikov. Pogge ponúka analýzu inštitucionálneho aj morálneho rámca, v ktorom extrémna chudoba pretrváva, a otvára tak priestor pre zmyslupnejšiu diskusiu o jej riešení.

čo svetová chudoba nie je vnímaná ako morálny problém, ktorý by rušil ,náš pokojný spánok, pozrieť z filozofického hľadiska. Filozofia morálky pripisuje väčšiu váhu negatívnym (napríklad nesotíť človeka do studne) ako pozitívnym povinnostiam (vytiahnuť topiaceho sa zo studne). Časť ľudí je ochotná pomáhať chudobným – prostredníctvom cirkví, mimovládnych organizácií či vládnych darov. Táto morálna povinnosť voči druhým je však vnímaná ako čosi ,nad základný rámec‘, ktorý spočíva v negatívnej povinnosti nerobiť, či nepodporovať zjavnú nespravodlivosť. Ak teda chceme tvrdiť, že globálna chudoba je morálny problém, ktorý sa týka každého z nás, musíme dokázať, že predstavuje (všeobecne akceptovanú) negatívnu povinnosť. V prvom rade je potrebné preskúmať radikálnu nerovnosť, ktorú Pogge definuje prostredníctvom štyroch

vrodené postihnutia), vzniká pre nás negatívna povinnosť. Povinnosť zmeniť poriadok, ktorý odsudzuje veľkú skupinu ľudí na živorenie. Môže ísť o globálny ekonomický poriadok, v rámci ktorého ročne milióny ľudí zomrú v dôsledku chudoby; ale aj o inštitucionálny rámec sociálnej politiky v danom štáte – napríklad na Slovensku –, ktorý charakterizuje drasticky zredukovaný systém sociálneho zabezpečenia a sprivatizované verejné služby. V kombinácii s vysokou nezamestnanosťou v regiónoch takýto systém vytesňuje marginalizované skupiny (najviditeľnejšie Rómov) za hranicu absolútnej chudoby.

Častým (a obľúbeným) argumentom tých, ktorí odmietajú pripustiť morálnu zodpovednosť za chudobu tých druhých, sú miestne špecifiká – spôsob vládnutia v rozvojových krajinách, či rozdelenie moci v mar-

Edita Gandlová, bez názvu, 2006 – 2007

Slobodomurári, ilumináti a osvietenstvo

- ▲ Jiří Kroupa
- ▲ Alchymie štěstí
- ▲ Era 2006
- ▲ 328 strán
- ▲ 726 Sk

rickej skutočnosti. Pojem „ideológia“ mal teda úplne rozdielny význam ako má v súčasnosti.

Bolo to nielen obdobie vzniku encyklopédií, ale tiež vytvárania spoločností, krúžkov, klubov a lóží. Prostredie, v ktorom sa mohli šíriť tieto názory, ak ho abstrahujeme od relatívne uzatvoreného cisárskeho dvora, bolo koncentrované do aristokratických salónov alebo kláštorných komunit.

Tým sa dostala stredná vrstva „honoratiore“ a nová šľachta mimo hry. Preto vznikajú oficiálne, polooficiálne a tajné spoločnosti. Termín „tajný“ mal v 18. storočí odlišný význam a „tajná“ spoločnosť mala ďaleko od dnešného významu. Veď samotný cisár Leopold II. mal tajnú „asociáciu“, majúcu až tri skupiny členov podľa zasvätenia.

Kroupa to názorne ukazuje na príklade Moravskej hospodárskej spoločnosti, ktorá mala 16 osôb, z ktorých len sedem nepatrilo k vyššej šľachte alebo prelátom. Všetci patrili k moravskej vláde. Bol to kolektív usilujúci sa o zmenu hospodárskej politiky na svojich statkoch. Po takmer tridsiatich rokoch sa spoločnosť stala centrom vedeckého bádania na Morave, budovala múzeum a podporovala vedeckú prácu predovšetkým v oblasti prírodných a humanitných vied.

Ak obídeme rôzne povesti o vzniku slobodomurárstva, tak pre dané obdobie je najdôležitejšie, že sa delilo na dve vetvy – „anglickú“ a „škótsku“. Okrem toho vzniklo množstvo šarlatánskych a pseudoslobodomurárskych odnoží, ktoré si samy vymýšľali učenie a symboliku. Slobodomurárstvo sa stalo i miestom spoločenských stretnutí, módy a dobového sentimentalizmu. V predrevolučnom Francúzsku to boli spoločnosti zamerané na lásku a šťastie, slobodomurárske združenia milencov a pod. Koncom 18. storočia prechádzalo slobodomurárstvo hlbokou krízou, ktorá je odrazom krízy osvietenstva, hlásajúceho myšlienku neustáleho vzostupu.

Počiatky slobodomurárstva je možné zachytiť na Morave v 40. rokoch 18. storočia. Autor sleduje vznik a fungovanie jednotlivých lóží. Slobodomurárstvo sa rozšírilo najskôr v dôstojníckych zboroch, resp. malo aristokratický, vojenský a elitársky charakter. Nebola to jednotná spoločenská vrstva, čo malo za následok, že sa v roku 1783 odčlenili členovia tajného zväzu iluminátov. Takmer všetci patrili k neprivilegovaným osobnostiam a nemali záujem neustále vystupovať po nových rytierskych slobodomurárskych stupňoch. Bol to protiklad k salónu. Ilumináti sa zaoberali najmä humanitnými vedami, zaujímal ich človek, resp. jeho charakter. Venovali sa preto dielu Plutarcha, Montaigna, Helvétia a iných filozofov. I z toho dôvodu sú do Alchymie štěstí vložené rozsiahle exkurzy z dejín filozofie o Helvétiovej či Kantovej filozofii. Ilumináti vytvorili odlišnú hierarchiu, resp. stupne zasvätenia ako slobodomurári alebo rosenkruciáni a zanechali po sebe ešte jednu výraznú stopu, a tou bola charitatívna činnosť. Postupne začali byť prenasledovaní a oficiálne boli v Rakúskej monarchii zrušení v roku 1785.

V ďalšom vývoji slobodomurárstva na Morave vidieť úbytok členov z radov šľachty a vojenskej aristokracie a nárast neprivilegovaných členov vrátane nových povýšených šľachticov. Do popredia sa dostávajú štátni úradníci a úradníci v službách vysokej šľachty. V lóžach sa prejavili protichodné tendencie: práca každého jednotlivca na svojom vzdelávaní a šťastí (chápanie lóže ako hermeticko-ezoterickej spoločnosti) a iluminátska snaha využiť lóžu ako prostriedok na zdokonalenie okolitého sveta.

Obrovskou zmenou bolo vypuknutie Francúzskej revolúcie a zvýšená

cenzúra. Brnianska lóža aj naďalej spolupracovala s dvorom a bola lojálna k režimu. Do popredia sa dostala jedna z najzaujímavejších osobností v dejinách Moravy J. N. Mittrovský. Početný stav slobodomurárov sa zvýšil a šľachtu z jej pozícií vytlačila inteligencia. Boli to stúpenci politiky Leopolda domnievajúci sa, že treba pokračovať v osvietenskom absolutizme.

Kroupa dokázal zachytiť tep dejín v jednom za najdynamickejších období ľudských dejín. Ukázal iný pohľad na skúmané hnutia v danej dobe, využil pritom svoju odbornosť historika, sociológa, historika umenia i znalosti z dejín filozofie.

Po smrti cisára Leopolda II. sa slobodomurári rozštiepili na niekoľko prúdov: na jozefinistov (stúpencov politiky cisára Jozefa II., presadzujúceho provládnu politiku úradníka ako služobníka štátu) a na radikálnejší prúd, tzv. jakobínsku opozíciu. S rastúcim konzervativizmom nového cisára Františka II. sa slobodomurári zapájali do boja za slobodu myslenia a po rozsiahlych represáliách prestala

lóža plniť svoju sociálnu funkciu. Slobodomurárske insígnie a pečate boli odvezené a bývalí slobodomurári mali pracovať naďalej v združeniach, v ktorých sa pestovala veda, moravská vlastiveda a humanitné odbory.

Samotná francúzska revolúcia mala rôzne odozvy v Rakúskej monarchii. Väčšina radikálnych osvietencov neprekročila hranice feuillantov. Vplyv jakobínskych klubov bol minimálny a ich činnosť bola zveličovaná. Už samotných sympatizantov Francúzskej revolúcie je ťažké označiť za jakobí-

ci spoločnosti začínajú intelektuálne vynikať aj niektoré ženy, samozrejme z vyššej spoločnosti.

Kroupa dokázal zachytiť tep dejín v jednom z najdynamickejších období ľudských dejín. Ukázal iný pohľad, ovplyvnený francúzskou historiografiou, na skúmané hnutia v danej dobe, využil pritom svoju odbornosť historika, sociológa, historika umenia i znalosti z dejín filozofie.

Pre nášho čitateľa je Kroupova práca zaujímavá i v tom, že uvádza aj niektorých uhorských šľachticov, majúcich blízky vzťah k moravskému prostrediu – napr. grófov Juraja a Imricha Festicovca de Tolna. Už v predchádzajúcej dobe šľachta z Uhorska získala inkolát na Morave a, naopak, mnohé šľachtické rody z Moravy mali majetky v Uhorsku, alebo dochádzalo k uzatváraniu spoločných manželských zväzkov. Okrem toho nás zoznamenuje s obyvateľmi Uhorska žijúcimi v tom období na Morave – ako napr. so spisovateľom a predstaviteľom maďarského národného hnutia Františkom Kazinczym, či s osobnosťou pastora V. H. Rieckeho, ktorý sa v rokoch 1787 až 1788 vydal do Uhorska, aby získal peniaze na podporu moravského protestantizmu.

Okrem obrovského materiálu, vhodného na komparáciu s našimi dejinami, má kniha prednosť v kvalitnej obrazovej prílohe. Tu sa prejavila autora odborná erudovanosť ako historika umenia.

Kroupova kniha nepatrí k tým, ktoré sa dajú prečítať jedným dychom, no núti čitateľa neustále sa k nej vracieť a premýšľať.

Libor Bernát

Lubo Stacho, Balón, Zvon, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Rozvažovanie pred plentou

ba. Zavedenie mechanických pravidiel tam, kde na to nie je zázemie, a kde sa uplatňujú len automaticky, môže napáchať hodne škôd a deformácií. Daň za to je fakt, že v dnešnom parlamente máme iba päťpercentný podiel žien. Je to však najviac od roku 1990 a na pozadí verejnej diskusie a aj výraznejšej spoločenskej objednávky azda zažijeme postupnú evolúciu.

Projekt a kniha Kradmá ruka feministky rozvažuje za plentou si všíma niektoré rodové aspekty volieb 2006. Najmä tri – ideálne a reálne mechanizmy na vstup žien do „veľkej politiky“, programy politických strán z rodového hľadiska a mediálne obrazy političiek. Samozrejme, neexistujú žiadne argumenty na to, aby podiel žien vo volených orgánoch (napr. v parlamente) bol nižší ako 50-percentný. Ako to však dosiahnuť? Kde sú tie vytúžené vráta a kto sú tí blokujúci gate-keeper? Prvým úzkym hrdlom je zostavovanie kandidátnych listín. Aké vnútrostranícke mechanizmy sú pre ženy priaznivejšie? V zásade môžeme rozlíšiť mieru centralizácie a formalizácie. V demokraciách s rozvinutou vnútrostraníckou demokraciou sa presadili výbery formalizované a lokalizované. Sú transparentné a decentralizované rozhodovanie nahráva aj regionálnym a lokálnym politickým. U nás je to spravidla presne naopak (výnimky ako napr. „zipsová“ kandidátka ANO, zatiaľ skôr potvrdzujú pravidlo, ako by udávali nový trend).

Druhou križovatkou je volebná legislatíva. Na Slovensku pre voľby do NR SR platí jednoduchý pomerný systém s uzavretou kandidátnou listinou s možnosťou prednostných hlasov. Takýto systém sa v niektorej literatúre považuje za menej priaznivý pre výsledné zastúpenie žien (hovoria tak výsledky výskumu slovinskej politologickej Vlasty Jalušic). Iní tvrdia presný opak (napr. v knihe citovaný Richard Martland). Podľa autoriek publikácie by politickým mal nahrávať 5-percentný prah na vstup do parlamentu, lebo pri nižšej hranici sa vraj nedostanú do parlamentu menšie strany, ktoré sú zväčša vedené mužskými lídrami. Zaujímavý predpoklad, no slovenská skúsenosť ho (zatiaľ?) nepotvrdzuje. Veď práve voľby 2006 zmarili nádeje Slobodného fóra, jedinej relevantnej strany, ktorú vedie žena. Celkovo to asi s priaznivými volebnými pravidlami bude tak, že žiadne lepšie neexistujú a za „lepšie“ je spravidla považovaný ten druhý volebný systém, ktorý

doma nemáme. A najmä – ťažko nájsť všeobecne platný ideál, každá krajina má svoje špecifiká a do hry vstupujú desiatky ďalších faktorov.

Ako to vyzeralo v roku 2006 na Slovensku? Z dnešných parlamentných strán najviac žien na kandidátke (bez ohľadu na umiestnenie) malo HZDS (30%), potom SDKÚ (23%) najmenej SNS a SMK (po 15%), v tesnom závесе nasledovali KDH (17%) a Smer (17%). Stav podľa dosiahnutého volebného výsledku, po zohľadnení prednostných hlasov a po nástupe náhradníkov je nasledujúci: HZDS – 25%, Smer – 20%, SDKÚ – 19%, SNS – 15%, SMK – 15% a KDH 14 %. Ak sa podiel žien zastúpených v parlamente oproti ich podielu na zvoliteľných miestach zvýšil, stalo sa tak na základe dvoch faktorov – prednost-

osobnejšie (potlačenie verejnej sféry v prospech súkromnej), dominujú „mäkké témy“ (najmä sociálna politika, rodina, zdravotníctvo), mediálny jazyk ešte stále marginalizuje ženy používaním generického maskulína, „rodovo necitlivý jazyk sa prejavuje aj používaním expresívnych jazykových prostriedkov, ktoré v spojení s menami političiek môžu znižovať ich serióznosť a odbornosť. Vyjadrenia žien v politike sa často znehodnocujú tým, že sú uvedené sématicky slabými slovami, naznačujúcimi emotívnosť alebo nerozhodnosť“.

„Mäkká ženskosť“ – tak by sa dali zhrnúť identifikované prehrešky voči rodovo citlivému jazyku medií. Veľmi oceňujem, že autorky sumarizujú päť základných pravidiel, ako písať o po-

v pozícii ministerky obrany, a nie rodiny a vecí sociálnych. Tam ešte nie sme. Pre niektoré tvrdenia chýbajú príklady (uvádzanie sémanticky slabými slovami). A ešte aspekt kvantitatívny (o politických sa píše menej ako o politikoch) – bol by presvedčivejší, keby sme napr. uvádzanú Tomanovú porovnali s počtom článkov o niektorom z ministrov. Myslím, že v septembri 2006 ešte novinári ani nepoznali mená šéfov všetkých rezortov. Na druhej strane ministerka nepochybne prešla nejdnešného mužského kolegu v čase aféry Privilegium či predkladania Zákonníka práce. Na druhej strane presvedčivé a vyargumentované je podsúvanie tém súkromnej sféry, aj akcent na zovňajšok.

Kniha mladých autoriek skúma vstupy do volebného rozhodovania, no nesleduje výstup – volebné správanie – prečo ženy a muži volia tak, ako volia, a akú úlohu zohráva rod. Čiže to avizované „rozvažovanie za plentou“, a najmä jeho výsledok, ostáva hodenou rukavicou pre budúce výskumy. Z tých doterajších vieme, že na Slovensku je rod jeden z najmenej diferencujúcich sociálno-demografických faktorov. Niektoré rozdiely sú však zaujímavé a možno aj inšpiratívne pre ďalšie štúdie – tak napr. vo voľbách v roku 2006 ženy častejšie ako muži volili KDH (pripomeňme silnú pánsku kandidátku, ale aj prekrúžkovanie sa dvoch žien) i Slobodné fórum (ak by parlament volili len ženy, bolo by tam SF zastúpené; ak by však, naopak, volili len muži, bola by tam KSS). Vysvetľovať však tieto rozdiely len rodom by nemalo dostačujúcu explikačnú silu.

Spomínam si, že pred 5 až 6 rokmi zakladateľky a dodnes kľúčové aktérky Aspektu v rozhovore pre publikáciu Krehká sila (editorky Zory Bútorovej) vyslovili únavu a nemalú frustráciu z toho, že sa za dlhé roky obrovského nasadenia nič nezmenilo, že svojím uvažovaním predbehli dobu a slovenská spoločnosť nie je schopná ich produkciu prijať a stráviť. Je pravda, že ich práca dlho neprinášala viditeľné efekty. Dnes však: a) kradmá ruka voličiek za plentou rozvažuje, b) odborníčky a nasledovníčky novej generácie Aspektu si vedia položiť správne otázky, rôznymi cestami hľadať na ne odpovede a svoje výsledky „vtĺkať“ do vedomia spoločnosti, c) objavilo sa zopár vyprofilovaných političiek, ktoré nie sú iba „do počtu“. Teraz už ide len o to, či ten pohár zmien vnímame ako poloprázdny alebo poloplný.

Oľga Gyárfášová

Jedným z atribútov kvality demokracie je účasť žien na verejnom a politickom živote. Cesty, ako ju dosiahnuť, sú rôzne. Viaceré „usadené“ západoeurópske demokracie zaviedli kvóty. Išlo o prechodné opatrenia (na to sa často a účelovo zabúda), ktoré zvýšili reprezentáciu žien, naštartovali istý mechanizmus, ktorý dnes funguje bez formalizovaných „barličiek“. Isté, sú aj krajiny, ktoré sa môžu oprieť o historické tradície a kde rovnosť šancí mužov a žien je samozrejmosťou, dokonca aj v politike. Napríklad v takom Fínsku ženy volili už v roku 1906 a z 200 zvolených bolo 19 poslankyň.

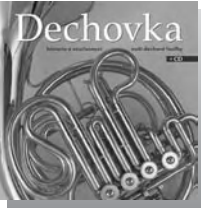
Slovensko medzi také krajiny nepatrí. Patriarchálne dedičstvo prevažne rurálneho Slovenska sa premiešalo s nútenou emancipáciou a na prahu demokracie sme stáli pred prazvláštnou zmeskou. Žien v politike bolo kriticky málo, chýbala citlivosť spoločnosti, politická vôľa a v neposlednom rade aj príťažlivé vzory (kariéra à la Litvajová, či neskôr Mečiarova ženská suita, neboli nasledovaniahodné). Pamätám sa však, ako začiatkom 90. rokov česká filozofka Hana Havelková na prednáške v Bratislave otočila pohľad feministiek tvrdohlavo upretý na „sklenený strop“, aj na slabú motiváciu robiť také netvorivé povolanie, akým je politika v čase, keď sa otvára toľko iných zaujímavejších možností. Vela sa debatovalo o kvótach. Neprišlo na ne, a nemyslím si, že to bola chy-

Edita Gandlová, bez názvu, 2006 – 2007

Ako nebrnkať plechom na strunu

Asi nie som celkom normálna. V poslednom čase si to hovorím veľmi často. Jeden z dôvodov, prečo si to o mne myslí aj moje okolie, je ten, že počúvam dychovku. Áno mám 27 rokov, počúvam dychovku a páči sa mi. Znie to ako priznanie previnilca, ktorý spáchal príšerný zločin. Najneuveriteľnejšie na tom je, že ak sa nahlas priznám svojim známym, väčšina z nich skutočne pochybuje o mojom psychickom zdraví. Ale funguje to aj opačne, ja si totiž o ľuďoch, pre ktorých je dychovka nočnou morou, myslím, že sa o veľa oberajú. Mám pocit, že tak, ako sa nám v minulosti mala dychovka všetkým „dobrovoľne povinne“ páčiť, tak sa nám dnes „musí“ nepáčiť. A kto to vidí inak, je prinajmenšom čudný.

- ▲ Milan Koukal
- ▲ **Dechovka. Historie a současnost naší dechové hudby**
- ▲ Slovart 2007
- ▲ 320 strán
- ▲ 1035 Sk

Ako správne postihnutý dychovkársky fanúšik som čakala ako na Božie zmlovanie na vydanie knihy o tomto žánri. A čuduj sa svete, je tu! Krásna veľká obrázková encyklopédia, ktorá ponúka informácie o histórii a súčasnosti našej dychovej hudby. Keď sa mi dostala do rúk, tešila som sa ako malé dieťa. No neskôr...

Kniha Dechovka – historie a současnost naší dechové hudby celkom iste zaujme už na prvý pohľad dokonalým obalom. Je na ňom skutočne nádherne nablýskaný detail mechani-

ky lesného rohu. Veľkolepé fotografie nástrojových detailov sú rozmiestnené po celej knihe. Pravdupovediac, ich počet a veľkosť ma skôr rušili, no to zrejme nebol zámer tvorcov. Zväčšené detaily plechových dychových nástrojov, klarinetov, prípadne heligóniek, tak tie by sa ešte minulí, ale kobyľka z huslí tam „pricválala“ asi omylom.

Autorom knihy je Milan Koukal, spisovateľ a novinár, a ako inak, fanúšik dychovej hudby. Okrem športového spravodajstva sa venoval aj kriminalistike. Jeho knižnou prvotinou je 77 hviezd (poněkud) jinak, o 77 umelcoch a iných osobnostiach, v ktorej okrem iného zúžitkoval svoje exkluzívne rozhovory s Arnoldom Schwarzeneggerom. Exkluzivitu teda v nijakom prípade nemožno uprieť ani jeho poslednej práci.

Napadlo mi, že dychovka má fanúšikov rôzneho druhu. Sú to celkom jednoduchí ľudia, pre ktorých je „plechová trúba“ symbolom dedínskej zábavy. Takých poznám naozaj veľa. Potom sú takí, ktorí majú dychovku denno-denne na ušiach a tešia sa zo skvelých výkonov špičkových muzikantov z Túfaranky, Glórie či z Dunajskej kapely (názvy dychových hudieb, pozn. autorky). Takých poznám azda ešte viac. Napodiv sú to spravidla mladí ľudia okolo tridsiatky. Väčšina z nich sú samozrejme aj aktívni muzikanti, konzervatoristi, alebo aj amatérski

nadšenci tohto žánru. Nevyhýbajú sa, pravdaže, ani inej hudbe, či už ako interpreti, alebo poslucháči. Otázka znie, komu je kniha o dychovke vlastne určená. Kategóriu potenciálnych percipientov môžeme nazvať veľmi všeobecne dychováci. Sem patria tak zábavychtívi fanúšikovia, ako aj hráči na nástroje, speváci a organizátori rôznych festivalov a súťaží. Kto by si myslel, že ide o hŕstku šialencov, je na omyle.

V Koukalovej knihe Dechovka nájdete o dychovke naozaj veľa zaujímavých informácií. Dozviete sa, kto a za akých okolností zložil najväčšie hity – neznalým problematiky hádam povie niečo aspoň Škoda lásky od Jaromíra Vejvodu. Tí znalejší však nájdu v tejto veľkolepo riešenej práci asi dosť nedostatkov.

Keďže je to kniha českého autora, zaoberá sa predovšetkým tamojšími

Žáner dychovej hudby je jednou z najmladších podobôb tradičného hudobného prejavu v stredoeurópskom priestore. Nie je teda žiadnym przniteľom, ale ďalším životom ľudovej hudby.

historickými súvislosťami, osobnosťami a faktmi o nich. Pri tom sa však nevyhýba ani krátkym informatívnym vybočeniam k susedom, teda najmä na Slovensko, do Rakúska a do Nemecka. Dychovky však majú svoju tradíciu aj v Belgicku, Švajčiarsku, Francúzsku, Španielsku či Taliansku. Interpretačne veľmi špecifická je balkánska dychovka, ktorá hráva prevažne pôvodnú ľudovú hudbu a znie oproti európskym dychovkám veľmi exoticky.

V prípade niekoľkých exkurzov na Slovensko sa viackrát objavuje meno Adama Hudeca (1949, Banská Štiavnica), nestora dychovej hudby na Slovensku. A opäť pomôcka aj pre nie celkom zainteresovaných, ide

o niekdajšieho kapelníka a speváka Malokarpatskej kapely (Silvestre v 70. až 80. rokoch sa bez nej nezaobišli), okrem iného tiež hudobného skladateľa, aranžéra, autora viacerých televíznych a rozhlasových relácií.

Dechovka by chcela byť spracovaná chronologicky, od počiatkov vývoja dychových hudobných nástrojov – túto stať však nájdete spracovanú oveľa lepšie napríklad v Grábovej Náuke o hudobných nástrojoch pre konzervatóriá. V ďalších kapitolách mapuje históriu dychovej hudby v širších súvislostiach, ktoré mali bezprostredný vplyv na jej súčasnú podobu. Ide o obdobie od polovice 19. storočia po súčasnosť. V romantickom predminulom storočí sa okrem parnej lokomotívy zrodila aj národná hudba, valčík a rôzne druhy poliek. Ony sa spolu s pochodmi stali základným repertoárom dychoviek a tak je to do veľkej

miery dodnes. Pridalo sa len tango a profesionálne kapely si trúfnu aj na interpretáciu náročnejších kusov vážnej, či na druhej strane populárnej hudby. V Dechovke si na viacerých miestach prečítate o tom, ako repertoár a fungovanie dychových hudieb formovala armáda, resp. vojenské hudby. Čo sa však nedozviete, je priamy a neodškriepiteľný vplyv dychovky na ľudovú hudbu tak v Čechách, ako aj na Slovensku.

Všetky múdre knižky o dejinách hudby, a nielen ony, hovoria, že ľudová pieseň je nevyčerpateľná studnica inšpirácií pre skladateľov všetkých historických období a rôznych štýlov. V dychovke to platí tiež. A to hneď

niekoľkokrát. Dychové hudby, ktoré vznikli napríklad koncom 19. storočia na západnom Slovensku, sa venovali v prvom rade interpretácii lokálneho pôvodného piesňového materiálu. A keďže „plecharina“ má svoje muzikantské špecifiká, stali sa z mnohých pôvodne pomalých parlandových piesní valčíky alebo polky. Už vidím folkloristov, ako si mydlia ruky a hovoria: „Takže predsa nám len tá dychovka przní našu ľudovú hudbu.“ Všetko je však trochu inak, páni etnomuzikológovia dnes hovoria, že žáner dychovej hudby je jednou z najmladších podobôb tradičného hudobného prejavu v stredoeurópskom priestore. Nie je teda žiadnym przniteľom, ale ďalším životom ľudovej hudby. Svedčí o tom napríklad aj množstvo novovytvorených a len nedávno skomponovaných autorských ponášok na ľudové piesne.

Najmä silnej generácii textárov, skladateľov a aranžérov z južnej Moravy sa však autor knihy Dechovka akosi vyhýba, možno nie zámerne. Mne osobne tam chýbajú mená ako Stanislav Pěnička, Blahoslav Smíškovský, M. R. Procházka a ďalší, ktorých piesne sú dnes alfou a omegou repertoáru väčšiny dychových kapiel „z oboch brehů Moravy“. Teda niezeby sa tam tieto mená vôbec neobjavovali, to vlastne ani pri tvorbe knihy na tému dychovka nie je možné, no je im venovaný len veľmi malý priestor. Okrem toho sa pomerne vážny nedostatok Dechovky považujem jej neprehľadnosť, čokoľvek tu totiž chcete nájsť, potrebujete pomoc minimálne troch pátračov.

Ak som sa niekedy na začiatku pýtala, komu je takáto publikácia vlastne určená, tak hádam nám, vraj nie celkom normálnym, dychovkou postihnutým pacientom. My by sme však zrejme viac ocenili trochu menej načančanej parády a, naopak, o čosi viac prehľadnosti. Za naozaj pozitívny počin autora a vydavateľa však možno jednoznačne považovať fakt, že sa na svetlo sveta práca na túto tému vôbec dostala. Síce nedokonala, ale poteší. Minimálne priloženou CD nahrávkou.

Miroslava Sandtnerová

Zo zákulisia duše a tela

Jedným z východísk premýšľania a spoznávania sveta je hľadanie odpovede na otázku: Kto som? Čo je človek? Mám spoznať seba samého, až potom môžem spoznávať svet, v ktorom žijem, lebo som do neho ponorený a nemôžem z neho vyjsť. V bezprostrednej skúsenosti som dvojako: ako telo, hmotný predmet, časť vonkajška, a duša, predmet z neviemakej substance, vnútorné Niečo. Ale rovnako bezprostredne spoznávam úzku súvislosť svojich dvoch častí, neurčitost ich vzájomných hraníc. Dve časti nie sú azda dvoma časťami, ale výsledkom dvoch spôsobov pohľadu. Žijem ako súčasť svojho sveta, ale zároveň v spoznávaní sa akoby oddeľujem od žitého, som akoby nad ním: reflektujem, alebo (prečo nie?) transcendujem.

- ▲ Boris Mravec a kol.
- ▲ **Neurotransmitery**
- ▲ SAP 2007
- ▲ 284 strán
- ▲ 350 Sk

V tele je orgán, ktorý umožňuje zložitý manévrovanie – mozog. V mozgu je niečo, čo je komplementárne s „ja“ a zároveň komplementárne so svetom: dokonca si myslím, že toto niečo je prvotné. Odborníci našli v mozgu homunkulov, moje akoby zmenšeniny, ktorých súhra zaručuje jedinečnosť môjho ja. Je toto prvotné funkciou hmotných interakcií? Alebo je nosičom akejsi aristotelovskej formy, ktorá proces riadi (akosi) zhora? Bezprostredne viem, že som: ako môj mozog urobí toto som, tento autoinauguračný, karteziánsky akt? Odpovede na veľké otázky majú filozofické všeobecnosť. Ak filozofujeme, robíme, čo chceme, myslí sa nám slobodne a ľahko.

Ak chceme hľadať možnosti odpovedí podľa návodu vedy, najmä podľa vedy, ako sa formuje v posledných desaťročiach, veľké otázky treba odložiť a treba si dávať malé otázky, na ktoré sa odpovedá ľahšie a presnejšie.

Mozog si môžeme predstaviť ako sieť buniek, najmä neurónov, ktoré vzájomne komunikujú spôsobmi, dob-

re prístupnými vedeckému skúmaniu. Je sieťový model mozgu adekvátny? V prvom priblížení áno. Bunky možno vidieť na vlastné oči a výmenu signálov medzi nimi možno pozorovať metódami, o ktorých spoľahlivosti nemožno pochybovať. Odhliadneme od všetkého vyššieho. Ako Turgenevov Bazarov, keď pitval žabu, nevidel dušu.

Výmena signálov medzi bunkami je fyzikálna a chemický proces. Regulujú ho bunky, teda spoznatelné častice. Možno ich identifikovať, klasifikovať, spoznávať ich vlastnosti. Dostali meno neurotransmitery, lebo riadia transmisiu signálov. Ich úloha je trojaká:

Boris Mravec so svojimi autorskými spolupracovníkmi v nie veľkej, ale ani nie malej knihe informuje o malých robotníkoch duše a tela, o molekulách, na ktorých stojí naša identita, naše ja.

účinkujú priamo v prenose správ (ale pozor: signál nie je správa, ako ju poznáme z každodennosti, ako písmeno a nie je súčasťou obsahu Vojny a mieru) alebo prenos signálov modulujú, alebo pôsobia na formovanie zmien v substráte správ, účinkujú teda plasticky.

Boris Mravec so svojimi autorskými spolupracovníkmi v nie veľkej, ale ani nie malej knihe informuje o týchto malých robotníkoch duše a tela, o molekulách, na ktorých stojí naša identita, naše ja.

Prvá časť knihy neurotransmitery klasifikuje. Ešte nie veľmi dávno ich

city v komunikácii neurónov, hoci len na základnej úrovni, predstihuje možnosť pochopenia jednou zhrňujúcou intuíciou. Výsledkom bude čitateľský pocit: Je to nad moje sily.

Tento pocit je veľmi cenný a autorom treba vďačiť za to, že ho sprostredkovali. Aj malá otázka, ktorú dávame prírode, je veľmi veľká. Neuróny sa rozprávajú vzájomne a rozprávajú sa s telom, ktoré obývajú, NESMIERNE komplikovane. Jeden transmittér má veľa funkcií v rôznych častiach mozgu a tela, jeden neurón, jedna bunka je polyglot, rozpráva za pomoci rôznych transmittérov.

Čitateľ si uvedomuje, že ZLOŽITOST' je osobitný problém poznania. Ale: uvedomuje si, aká ctihodná je práca vedcov, ktorí v tejto hustej sieti, v hústine molekúl nezablúdia, ale hľadajú zmysluplné smery. Rezignácia nie je adekvátna.

Druhá časť problémov, ktoré kniha prezentuje, sú vzťahy neurotransmiterov ku konkrétnym klinickým registrovateľným situáciám. Poznatky sú ešte nie vysvetľujúce, ale naznačujú, napovedajú a môžu mať efektné a afektívne využitie v praxi. Je veľa dát o úlohe neurotransmiterov v reakcii organizmu na zataženie, pri patogeneze neurologických a psychických porúch, niektorých dôležitých telesných chorôb, ako je hypertonická choroba. Empirické nálezy sú občas úlomkovité, ale občas dovoľia formulovať testovateľné hypotézy o patogeneze. Ak si čitateľ všima pramene, ktoré autori citujú, musí mu imponovať rýchly rozvoj výskumnej práce. Poznatky sa akumulujú potešiteľne rýchlo. Máme pocit, že veda úspešne napreduje. Zložitost' je čoraz zložitejšia.

Autori píšu vzácne prehľadne. Ich adresátom je nielen kolega – odborník, ale hoci kto, kto sa zaujíma o otázku Kto som? Po prečítaní knihy neviem, kto som, ale viem si predstaviť nepredstaviteľný pohyb molekúl, ktorý ma zakladá, z ktorého sa (akosi) vynáram. Viem si predstaviť svoj fundament. Fundament stojí, a aká je jeho nadstavba, je úloha pre moje filozofovanie. Myslím si, že kniha transcenduje úzko odbornícku úroveň, hoci je exemplárne odborná.

Ivan Žucha

Mlodinowo okno: tabloidný príbeh o dejinách geometrie

- Leonard Mlodinow
- Eukleidovo okno. Príbeh geometrie od rovnoběžek k hyperprostoru**
- Preklad Jozef Koval
- Slovart 2007
- 260 strán
- 449 Sk

Leonard Mlodinow ponúka svojim čitateľom päť príbehov, knihu, v ktorej sa sprvoti zračí byť hĺbka, no jej odkaz zostáva až prekvapivo plytký. Odhaľujú sa nám v nej najdôležitejšie myšlienky v histórii geometrie a vykresľujú sa osudy jej hrdinov. Mlodinowu útočnú formáciu pre Eukleidovo okno tvoria Euklides, Descartes, Gauss, Einstein a Witten. Každý z týchto intelektuálnych veľikánov je pilierom samostatného geometrického príbehu, myšlienkového revolúcie, ktorá výrazným spôsobom zmenila náš pohľad na svet. Cesta, na ktorú sa Mlodinow so svojim čitateľom podobal, sa začína u Euklída a smeruje k Einsteinovi. Odtiaľ začína príbeh geometrie košatiť a čoraz viac sa kľbčí s modernou teoretickou fyzikou, teóriou relativity sa zlieva s kvantovou teóriou, s predčakávaným finále v zasľubenej zemi teórie strún. Tú autor bez najmenších rozpakov korunuje na teóriu všetkých teórií (nehľadiac na iné alternatívy, napr. slučkovú teóriu gravitácie). Luftom razom lietajú skryté rozmery, Kaluzova-Kleinova teória, tachyóny, Calabiho-Yauove priestory, brány, supersymetria, entropia čiernych dier a záhadná M-teória.

Neskúsený čitateľ, na rozdiel od pravidelného konzumenta populárno-vedeckých žánrov, ktorý s podobnými pojmmami veselo a často až bez

rozmyslu žongluje skoro dennodenne, tu musí iste sťažka zalapať po dychu. Právom, dezorientovaný a vysilený, keďže veci a teórie sú naozaj omnoho ťažšie ako ich laické a metaforické zjednodušenia, sa už iba bezbranne oddáva zvyškom hrdinského strunového príbehu géniov našich dní Johna Schwarza, Joela Scherka, Michaela Greena a Edwarda Wittena (Fieldsova medaila 1990). Mlodinowom predostretú odyseu s veľkolepou koncovkou v štýle teória di tutte le teorie lemujú pokojnejšie (rozumej pochopiteľnejšie) myšlienkové meandre: Euklidova geometria, Descartovo zavedenie súradníc a prepojenie geometrie s algebrou, Gaussovo chápanie zakriveného priestoru a objav neeuklidovských geometrií, Riemannov koncept viac-rozmerných priestorov či Einsteinov pohľad na štruktúru časopriestoru a vzájomnú gravitačnú príťažlivosť. Ako to už v živote býva, skutočných hrdinov poznania je viac, žiaľbohu nie všetkým sa pošťastilo dostatočne úspešne upútať autorovu pozornosť. Aj preto sa im v jeho knihe ušli už len menšie (Archimedes, Fermat, Pascal, Newton, Clifford, Hilbert, Gödel, Feynman, Gell-Man), poprípade nie vždy úplne pozitívne charakterové roly (Karol Veľký, švédska kráľovná Kristína, Kant, Gaussov otec, Kronecker, Heisenberg, Jordan, Weber). Posledne menovaní tu bezmocne v úlohe štatistov a fackovacích panákov vylepšujú piár našim hrdinom.

Ak ste čítaním predchádzajúcich riadkov doputovali až potiaľto a začínate nadobúdať nepríjemný pocit, že Eukleidovo okno je viac-menej iba suchým knižným destilátom hlbokých myšlienok o vede, svete, menách a priezviskách, či o sexi znejúcich fyzikálnych slovných spojeniach, ktorým nie veľmi rozumiete (ale niečo vám našepkáva, že ak by ste ich vhodne zakomponovali do konverzácie pri bufetovom stole na večierku v lepšej spoločnosti, tak si rozhodne nepokazíte vlastné renomé), budete na omyle. Mlodinow je naozajstným majstrom svojho remesla, je skvelým popularizátorom vedy (knihy: Feynman's Rainbow, A Briefer History of Time – spolu so Stephenom Hawkingom), je úspešným hollywoodskym scenáristom (seriály: Star Trek: The Next Generation, MacGyver, Hunter, O'Hara, Nine to Five a mnohé iné) a čo je najpodstatnejšie, rozumie fyzike a vie, o čom píše. Jazyk jeho knihy je živý a súčasný. Prirovnania a postrehy sú trefné a úsmevné. Neodškriepiteľnou prídavkom hodnotou jednotlivých príbehov je ich glosovanie (pseudo)historické zasadenie do obvyčajného každodenného života vtedajšej, ale aj súčasnej spoločnosti. Dozvedáme sa, ako úročili a vymerali dani starí Egypťania, ako v šiestom storočí pred naším letopočtom prekital v Stredozemí čulý obchod s erotickými pomôckami, ako sa v Aténach po západe slnka usporiadal symposion (spoločné pitie vína sprevádzané filozofickými diskusiami, spevom a hádankami), či ako vzdelávali a protřhovo fungovali prvé európske univerzity (dedukujem, že platy vysokoškolských učiteľov asi naozaj ostávajú nedoliečenou detskou chorobou). Ruka v ruke s komercializáciou a popularizáciou vedy kráčajú až príliš časté zjednodušenia a nepresnosti. Originalita a snaha naozaj veci vysvetliť sú nahradené skôr schopnosťou ohúriť s „...až teraz na svetlo sveta objavivšími sa skutočnosťami...“. Podobným trendom podľaohol aj Mlodinow. Aj on chce svoju knihu čo najlepšie predať, preto ju šperkuje

tabloidnými story o slávnych (zaručenými receptami sú sexuálne avantúry, intrigy, vraždy – podľa možnosti sexuálne či zosmiešňovanie náboženstva). Historické udalosti, ktoré ho dynamicky posúvajú v čase a priestore, sebevlasťným spôsobom mýtizuje a často predáva tak, ako kúpil, t. j. vo falzifikovaných a nedostatočne verifikovaných odtieňoch. Tie pozmenil čas a kde-tu tendenčne prifarbila ľudová slovesnosť. Jeho príbehy tak dostávajú tú „správnu“ korenistú príchut, nechýba efektná gradácia, dramatickosť či vtipná glosa. Príkladov je podľa mňa veľa, diskutabilné sú najmä príbehy zo staroveku a stredoveku. Zistiť dnes,

Netvrším, že zberateľov kuriozít či dobrých učiteľov, ktorí svoj výklad radi spestrujú pikoškami, čítanie nepoteší. Poteší, je humorné, vcelku konzistentne sleduje historickú líniu a má šťavu, len, žiaľbohu, počnúc Gausom to už nie je Príbeh geometrie od rovnoběžek k hyperprostoru. Teda aspoň nie príbeh podľa môjho gusta.

ako to naozaj bolo, je rovnako ťažké a špekulatívne ako fyzika na úrovni Planckovej dĺžky (charakteristický rozmer strunovej teórie, cca 10 – 33cm), ale to je asi v povahe veci samotných. Raz darmo, históriu píšú víťazi a jeden po druhom prepisujú a reinterpretujú historici, mnohé fakty, ktoré dotvárajú Mlodinowov príbeh, pochádzajú z podobne kontaminovaného zlatého fondu histórie matematiky. Nanajvýš nevierohodná je historka (pravdepodobným donorm je Moritz Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik) o vytyčovaní pravého uhla v starovekom Egypte. Konštruovali ho vraj tak, že natáhali a zohýbali povraz, na ktorom boli uzly z odstupňovanými vzdialenosťami 30, 40 a 50 metrov/laktov/yardov, až vznikol pravouhlý trojuholník (nie náhodou je súčet 302 + 402 rovný 502). Za oveľa prijateľnejší scenár konštrukcie staroegyptského pravého uhla možno považovať ten, ktorý dôverne poznáme z prvého stupňa základnej školy (s tým rozdielom, že namiesto povrazu sa na ZŠ používa oveľa nebezpečnejší konštrukčný nástroj, kružidlo). Človek a o to skôr faraónov dvorný merač harpedonopta (doslova: napínač povrazu), by si zostrojil nad základňou (múrom, vodnou priekopou, či čímkolievk iným) rovnoramenný trojuholník a spojil jeho hlavný vrchol čiarou (najlepšie napnutým povrazom) so stredom základne. Podobnou príchutou pseudohistorickosti a úžasuchtivej žurnalistiky zavážajú rozprávania o Pytagorovi a Hypatii. Pokúsme sa spoločne aspoň čiastočne demýtizovať ten druhý z nich. Tým, ktorým sa však viacej páči Pytagoras, odkazujem Mlodinowu knihu a Wikipédiu (špeciálne odporúčam external links), ale varujem vás, bude už iba na vás, či si vyberiete červenú tabletku a ostanete uväznení v Matrice, alebo siahnete po tej modrej v podobe zaujímavej knihy Waltera Burkerta Lore and Science in Ancient Pythagoreanism. Mlodinow predáva Hypatiin príbeh tak, ako ho kúpil od Edwarda Gibbona, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire: „...nádherná mladá žena... študuje filozofiu v Aténach... vyučuje v Alexandrii... prednáša Platóna a Aristotela... Diofantovu aritmetiku... cudná deva oddaná celibátu... panna

v kvete mladosti a múdrosti (podľa iných zdrojov mala vtedy asi šesťdesiat rokov)... dôverníčka a obľúbenkyňa prefekta Orestésa... biskup Cyril žiarli na jej vplyv ... je osudný deň... rozvášnený dav ju strháva z jej voza... jej olivovo mladé telo brutálne zohaví... mäso ošklbe od kosti... postupne jej utne všetky údy... v mukách umiera...“

Príbehu v štýle Čachtická hradná pani chýba iba jediné, jeho pevnejšie zakorenenie do súdobých reálií. Z náboženskej stránky sa Alexandria vo štvrtom storočí podobá viac na Belfast, Bejrút či Bagdad dnešných dní. Sú tu kresťania, heretické (ariánske) sekty, Židia, neoplatonisti, rôzne pohanské denominácie a s tým súvisiace multilaterálne konfesijné trenice. A ako toto všetko súvisí s matematikou? Tá je v tej dobe až príliš úzko spätá s astronómiou. Jej schopnosti predpovedať zatmenia Slnka a Mesiaca, pozíciu planét či rovníkonnosť sú efektne a prirodzene nahrávajú pochybné societe astrológov, mágov a jasnovidcov. Civilizovaný svet verí v čary, mágiu a horoskopy. V pokútnom odborovom zväze šarlatánov sa tak razom ocitli všetci slušní matematici. Len tak pre zaujímavosť, biskupská synoda v Laodicee pre istotu matematiku ducho-

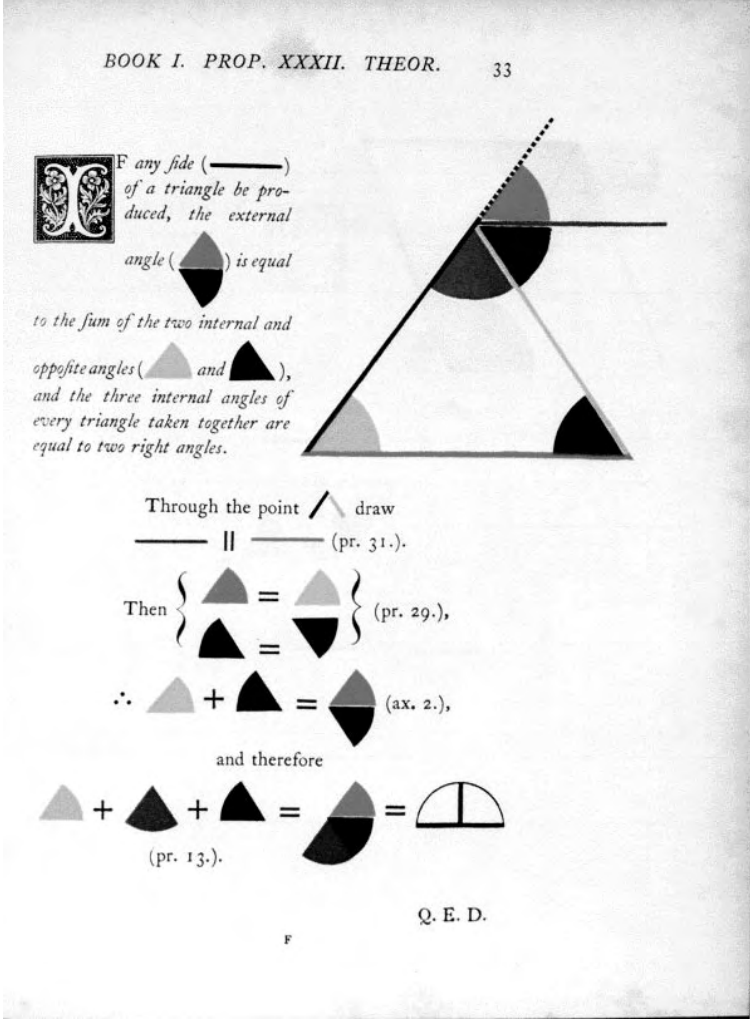
-ky a súkromné zdravotné poisťovne). Podarí sa mu sfanatizovať skupinku ľudí, s jeho menom prichádza zákon. Napätie a brutalita vlastná tej dobe eskalujú, nepokoje prinášajú na oboch stranách prvé obeť, rímsky prefekt situáciu nezvláda, sfanatizovaný dav nakoniec zlyňuje aj „pohanskú čarodajnicu“ Hypatiu.

A aké posolstvo a odkaz nám prinášajú ostatné príbehy? Obávam sa, že vcelku žiadne, ide zväčša o „vedecké bleskovky“, banalit(k)y typu komu niečo napadlo, a že tamten a tamten na to prišiel, ale oveľa skôr, len neviem čo a prečo, a že henten a henten bol okrem toho ešte známy aj tým a tým. Netvrším, že zberateľov kuriozít či dobrých učiteľov, ktorí svoj výklad radi spestrujú podobnými pikoškami, čítanie nepoteší. Poteší, je humorné, vcelku konzistentne sleduje historickú líniu a má šťavu, len, žiaľbohu, počnúc Gausom to už nie je Príbeh geometrie od rovnoběžek k hyperprostoru. Teda aspoň nie príbeh podľa môjho gusta. Ostatné veci sú ťažké, a s tým sa, pravda, nedá robiť nič. Výšiny v podobe gravitácie, kvantovej teórie a strún sú fakt iba pre vyvolených, samozrejme, nemyslím na tých z televíznej obrazovky. Ale aj napriek tomu sa okno neeuklidovej geometrie dalo otvoriť úplne dokorán. Mohli sme tak pocítiť sviežu vôňu „nového sveta“, vykúpať sa v inom „svetle“, či rozpúšťať naše zmysly v tajupľnejšej inakosti. No nestalo sa. Nebolo by vzrušujúce precítiť, že súčet uhlov v trojuholníku súvisí s rovnobežnosťou? Že ak by bol menší ako notoricky známych 180° (hyperbolická geometria), tak by sa nedal namaľovať obdĺžnik? Že popri rovnobežkách by nutne existovali aj rozbežky? A to je iba špička ľadovca. Mlodinow nám myšlienkové dobrodružstvo „stvorenia nového sveta“, v ktorom platí negácia piateho postulátu, upiera. Namiesto toho nám podsúva odvar Poincarého modelu, vlasové folikuly zebry či postuláty typu... dva dané muže lze spojiť ženou... každou ženu je možné prodlužovať do nekonečna... k danému muži lze nakresliť päťlitr... a podobne. A stačilo tak málo... (náš tip: Google a Klein model).

Rozprávať by ešte bolo o čom... Neveríte? Tak rýchlo zabuchnite okno za sebou a otvorte si to Eukleidovo... a pozor na prievan!

Denis Kochan

Euklidove Základy, editor: Oliver Byrne, vydavateľ: William Pickering, London, 1847

Život s komunistom

„Tá Langerová je fakt dobrá,“ povedala mi istá známa, ktorej som túto knihu vrelo odporučil. Na otázku prečo, po chvíli zamysleného ticha odpovedala slovami: „Lebo je taká iná.“

- ▲ Žo Langerová
- ▲ **Vtedy v Bratislave. Můj život s Oskarom L.**
- ▲ Vydavateľstvo PT 2007
- ▲ 240 strán
- ▲ 299 Sk

Vidno ho už počas pobytu v USA, kde manželia so staršou dcérou Zuzkou prežili holokaust, prejavuje sa pri riešení dilemy, či poslúchnuť volanie Strany a vrátiť sa na Slovensko, alebo ostať v Amerike, pretrváva pri hodnotení päťdesiatych rokov, nestráca sa v priebehu manželovho dlhého väznenia a neprestáva ani po jeho prepustení z väzenia. Naopak, práve Oskarov návrat paradoxne ešte viac vyostřil názorové rozpory. Langerová vníma mužovo tvrdohlavé úsilie o rehabilitáciu negatívne: „Pre mňa jeho postoj znamenal, že považoval za dôležitejšie dať sa rehabilitovať bandou

zločincov ako prísť domov. Chcel byť očistený, ale v čích očiach? Každý čestne rozmýšľajúci človek vedel, že bol nevinný. Tí, čo ho ešte stále obža-

Stredobodom záujmu je konflikt fanatickej viery schopného ekonóma a zapáleného komunistu s narastajúcimi pochybnosťami jeho ženy.

lúvali, to vedeli takisto. Keď očakáva spravodlivosť od týchto ľudí, znamená to, že ešte stále prechováva voči nim akýsi rešpekt, že strana preňho

znamenal viac ako niečo iné, čo mu mohol život poskytnúť.“ Oskar Langer zomrel v roku 1966, teda v čase blížiacej sa pražskej jari. Možno si len domýšľať, ako by prijal verejné odhalenia skutočnej tváre komunistickej strany, ako by jeho zmýšľanie ovplyvnil príchod sovietskych vojsk, ktorý mal rehabilitovať dovtedajšiu politickú líniu KSČ. Druhú, čitateľsky rovnako atraktívnu rovinu predstavuje rodinný život, vzťahy Žo s Oskarom, ale najmä dôsledky jeho vynútenej neprítomnosti.

Autorka plasticky opisuje tak kladné, ako i záporné stránky spoluzitia, radosti aj problémy pri výchove dorastajúcich dcér, smutné životné skúse-

nosti rokov päťdesiatych. Žo Langerová ich získavala na vlastnej koži tak doma v Bratislave, ako aj počas núteného pobytu na vidieku. Spoznala reakcie priateľov i „priateľov“, zažila pomoc (ne)známych, ustrašené mlčanie príbuzných. Reflexiou zážitkov sú (v kontexte deja logické) úvahy o rozvoze. Vždy znovu sa však objavili ľudsky pochopiteľné argumenty, ktoré pomohli udržať rozpadajúci sa vzťah (a umožnili pretrvanie manželstva, a tým ďalšie pokračovanie „románu, aký dokáže napísať len život“). Z pohľadu čitateľa je veľmi dôležitý tiež fakt, že Žo Langerová bez okolkov (ale vždy kultivovaným jazykom) opisuje nielen šedivosť či drobné radosti každodennosti, ale aj intímnosti (mimo) manželských vzťahov oboch protagonistov. Namiesto dlhého záverečného hodnotenia zopakujem úvodnú vetu recenzie: „Tá Langerová je fakt dobrá.“

Peter Salner

Edita Gandlová, bez názvu, 2006 – 2007

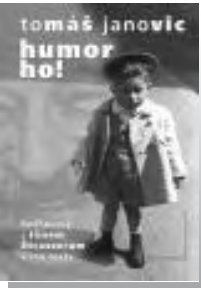

Uvedená charakteristika je skutočne výstižná. Na rozdiel od väčšiny kníh podobného zamerania sa spomienky síce sústreďujú na obdobie päťdesiatych rokov, dobová politická realita však neznamená ťažisko diania. Obvinenie, väznenie, súd a amnestovanie Oskara Langera (V procese s Rudolfom Slánskym ho zatkli a odsúdili na 22 rokov. Na základe amnestie ho prepustili z väzenia v roku 1960.) predstavujú len kulisu, pred ktorou sa odohráva hlavná zápleтка dramatického deja. Výstižne ju charakterizuje podtitul Můj život s Oskarom L. (Vzhľadom na realitu by možno bolo presnejšie hovoriť o živote bez Oskara L. ...).

Stredobodom záujmu je konflikt fanatickej viery schopného ekonóma a zapáleného komunistu s narastajúcimi pochybnosťami jeho ženy. Má síce úprimnú snahu prijať manželovo presvedčenie, ale zdravý rozum jej nedovoľuje bezbolestne preklenúť rozpor medzi deklarovanými politickými ilúziami a praxou každodennej reality. Tento neustále prítomný nesúlad sa tiahne prakticky celou knihou.

Otázka, odpoveď, mlčanie...

Knihu Tomáša Janovica Humor ho! s podtitulom Rozhovory s Jánom Štrasserom a iné texty som očakával s potešením a napätím. „Malé žánre“ (recenzie, aforizmy, v prvom rade však dlhšie či kratšie rozhovory) mám totiž skutočne rád. Obmedzeným rozsahom núti k sebadisciplíne, no zároveň vytvárajú pre autorov aj čitateľov predpoklady pre inšpiráciu, emócie, fantáziu. Vzniká tak priestor pre idey aj ideály, informácie i subjektívne pocity.

- ▲ Tomáš Janovic
- ▲ **Humor ho! Rozhovory s Jánom Štrasserom**
- ▲ Vydavateľstvo PT 2007
- ▲ 135 strán
- ▲ 269 Sk

nejších aforizmov. Čítanie ma bavilo, recenzia sa mi však nepáčila. Hoci platilo, že čo slovo, to perla, takýto výber si má a musí urobiť sám čitateľ. Barličky recenzenta nepomáhajú, ale rušia. Napokon som sa zamerl na to (podľa mňa) podstatné:

1) Otázky Jána Štrassera. Kvalitný rozhovor potrebuje dvoch. Musia to byť rovnocenní partneri, ktorí sa navzájom počúvajú, dopĺňajú a rešpektujú. (To však neznamená, že potrebujú rovnaký priestor.) V židovskej tradícii je otázka dokonca neraz dôležitejšia než odpoveď. Známy vtip Prečo Židia odpovedajú na otázku vždy otázkou?, nie je len na zasmiatie, ale odráža reálny spôsob myslenia. Pražský rabín Karol Efraim Sidon hľadá pramene účty k otázkam v hĺbinách minulosti, dokonca priamo v Tóre (určite nie náhodou sa jeho úvahy objavujú v knihe Červená kráva, ktorá má podtitul Rozhovory s Karlem Hvižďalou). Keď sa žurnalista pýta, prečo judaizmus považuje otázku za dôležitejšiu než odpoveď, rabín reaguje slovami: „Pretože bez otázky není odpovědi. Navíc

odpověď není na mně. Ve chvíli, kdy ale umím položit správně otázku, a to je na mně, protože Pánbůh ji za mně položit nemůže, mám šanci, že se něco dovím. Celá Tóra i rabínská tradice je založena na otázkách, přičemž Tóra už v sobě odpovědi obsahuje.“ V ďalšom dialógu tejto dvojice (knihá 7 slov) Sidon zdôrazňuje prednosti

Prvá verzia tejto recenzie bola takmer rovnako dlhá ako dielo samo. Na viac ako päť strán som zhustil výber (podľa mňa) najzaujímavejších postrehov, najlepších otázok, najhlbších bonmotov, najmúdrejších príkladov, najvtipnejších aforizmov.

dialógu. Domnieva sa, že „i nesprávnym argumentum živého partnera je mnohem nesnadnější se bránit než správným argumentům komentáře, který můžete prostě přeskočit nebo si ho k sobě nepustit“. Ján Štrasser

potvrdil, že je „Majster otázok“ a stal sa rovnocenným partnerom v dialógu. Nevystřkoval sa do popredia, ale vďaka životným skúsenostiam a novinárskej praxi dokázal kontrolovať a usmerňovať tok dialógu. 2) Odpovede Tomáša Janovica. „Pán slova“, tak ako je jeho zvykom, na malom priestore povedal v odpovediach, ale aj v básňach či aforizmoch nesmierne veľa. Za všetkých okolností je stručný. Dal som si námahu spočítať, že len málo jeho replík má viac ako desať riadkov, na najdlhšiu spotreboval 18. Príkladom, ako dokáže (z)vážiť, čo povie, je reakcia na otáz-

ako sa spolu s rodičmi dostali fiakrom do povstaleckej Banskej Bystrice, ale bez problémov možno uviesť viac podobných príkladov. Rovnako stručne a nevšedne otvorene reflektuje Janovic aj ostatné fázy svojho života: detstvo, štúdium, začiatky umeleckej tvorby, pôsobenie v Roháči, dnešok „na voľnej nohe“. Prímeraný priester dostala rodina (od založenia cez neskoršie radosti a starosti pri výchove potomstva až po vnučky). Nechýba citlivý opis vzťahov k priateľom, no nezamľčuje vlastné zlyhania, slabosti, osobné porážky, ani tiché (neraz o to väčšie) vnútorné víťazstvá.

3) Mlčanie. Z vlastných skúseností viem, že najmä pri citlivých témach má ticho veľkú výpovednú hodnotu. Je rozdiel, či človek mlčí, pretože v danej chvíli nevie, nechce, nemôže alebo nesmie hovoriť. Význam tohto fenoménu si dobre uvedomil aj Ján Štrasser, keď vo svojom úvodnom slove upozorňuje: „Čím dlhšie sme sa zhovárali, tým viac som rozumel tomu, čo nepovedal. Aspoň si to myslím. Keby sme sa zhovárali ešte dlhšie, možno by sme už nepotrebovali ani slová.“

Otázka a odpoveď (ale aj mlčanie), múdrosť a humor (ale najmä osobná reflexia nedávnej minulosti a dneška). Výsledkom rozhovorov Tomáša Janovica a Jána Štrassera je dielo, ktoré určite patrí k najvážnejším kandidátom na titul KNIHA ROKA.

Peter Salner

Prehováranie smrti

poriadok, ktorý si tak krvopotne budujeme –, ale jeho ústup je ešte zničujúcejší. Strach z impotencie, nielen fyzickej, ale aj kreatívnej, je bytostným strachom človeka.

Životná energia je sexuálnou energiou, lenže u Everymana, tejto bezmennej postavy, je to prvýkrát v genealógii Rothových protagonistov, čo sex ako nástroj rebélie zlyháva. Zúfalo nazerá minulosť, kedy bol úspešne neverný manželke s mladou modelkou alebo ošetrovateľkou. Scéna z prítomnosti, v ktorej sa viac-menej neúspešne snaží zviest mladé dievča, bežkyňu v parku, je už len formálnym dôkazom dávno tušeného poznania: to je koniec sexuálneho dobrodružstva, ktorým je život. Vymiznutie túžby je pornografickým utrpením: „prizeráme sa ako iní robia to, čo my už robiť nemôžeme“.

Everyman je človek – milión. Je pletkársky manžel podvádžajúci svoje manželky, neúspešný otec nenávidiaci syna, súrodeneč, ktorý kvôli lepšiemu zdraviu závidí bratovi, bezradný syn neschopný rebelovať voči otcovi. A tak veľká, priam najväčšia téma nie je rozpovedaná – ako by sa patrilo – cez božského, všemocného hrdinu, ktorý je schopný popasovať sa so smrťou osobne, ale cez nenápadný, negrandiózny príbeh obyčajného ne – hrdinu. (Zdôraznime, že vôbec prvá dochovaná literárna pamiatka Epos o Gilgamešovi je eposom o smrteľnosti/nesmriteľnosti.) Vševedúce, patetické vyhlásenia, ktoré vám smrť ozrejmia a ktoré by ste si mohli vytesať ako epitaf na svoj náhrobok, v knihe nenájdete.

Smrť Ivana Iljiča

Ak sa zaoberáme literárnym stvárnením smrti obyčajného človeka, nemôžeme nespomenúť Smrť Ivana Iljiča, nenápadné veľdielo L. N. Tolstoj. Tolstoj akoby svojím dielom určoval charakter žánru, žiadne iné dielo o smrti sa nezaobíde bez jeho priameho či nepriameho komentovania. Ivan Iljič, obyčajný chlap, ktorého zmyslom života bola úspešná kariéra a bridž, začne zrazu kvôli chorobe naplno precíťovať utrpenie; životný zmysel sa nečakane mení vo svoj opak. Veru nikto nie je dostatočne pripravený na tragickú nepochopiteľnosť utrpenia a vrcholne nepripravený Ivan I. sa poddáva rekapitulačnej depresii nad nezmyselnosťou svojho predchádzajúceho života s úpornosťou zomierajúceho. Ani počas zomierania mu však nie je okolím dovolené zahodiť konformitu masky, falošné dekórum, v ktorom prebýval celý život. Nakoniec ho však utrpenie a blížiaci sa smrť donúti, napriek jeho hlúposti, pochopiť a hlboko oľutovať nezmyselnosť svojho prežitého, ale nežitého života.

Everyman je Ivan Iljič bez uvedomeľého, osvieteného morálneho posolstva.

U Everymana je to prvýkrát v genealógii Rothových protagonistov, čo sex ako nástroj rebélie zlyháva.

Pri porovnávaní týchto dvoch postáv, okrem mnohých podobností, vystupuje aj jeden určujúci rozdiel: po dočítaní Everymana necítite nutkavý entuziazmus od zajtra zmeniť svoj život, tak ako po dočítaní Smrti Ivana Iljiča alebo iných životodarných, inšpiratívnych diel. V tejto knihe nenájdete posolstvo v štýle „nepremárňte svoj produktívny život nadarmo, neprebývajte v konformnej povrchnosti, žite zmysluplne, kým sa dá žiť“. Posolstvom je, ak už tak veľmi očakávate posolstvo, že posolstvo ako také neexistuje. Smrť je jednoducho smrť. Basta fidi.

Nový život?

Jednou z Rothových tém je problém

možnosti Nového života. (Výrazná je aj u ostatných amerických židovských spisovateľov, napr. Bernarda Malamuda.) Dokáže sa človek zmeniť, stať sa niekým novým? Rothove postavy sa pokúšali často hlúpo, ale aspoň s odhodlanou zúrivosťou zmeniť svoj život. A často je pre nich, ako aj pre ostatné postavy tanatologického žánru, podnetom na nový, zdravší život práve choroba. Akoby choroba, fyzické utrpenie nútilo zmeniť neproduktívny život a naplniť ho aktivitou zameranou na nasledovaniahodné veci. Máme v sebe utkvý predsudok, že ľudia, ktorí zažívajú existenciálnu blízkosť smrti, zostanú múdrejší, snaživejší a v konečnom dôsledku šťastnejší, než tí zdraví. Zúfalo chceme veriť, že

Po dočítaní Everymana necítite nutkavý entuziazmus od zajtra zmeniť svoj život, tak ako po dočítaní Smrti Ivana Iljiča alebo iných životodarných, inšpiratívnych diel.

choroba, duševná či fyzická poskytuje náhľad do zmyslu života, že zachránení, ktorí prežijú hraničnú situáciu vyjdú z nej lepší, než boli predtým. Až príliš ľahko prijímame stanovisko existencialistických mysliteľov, že bolesť môže mať pozitívny význam pre sebauvárajúceho človeka. Možno je naozaj choroba iba psychosomatickým výstražným znamením, ktoré ľuďom naznačuje, aby urobili svoj život produktívnejším. Ale nie každý túto životodarnú šancu choroby využije. Druh Obyčajný ju pravdepodobne premárnil – odoláva chorobe slepo, tak ako odolával slepo aj životu. Nemení sa, naopak, opevňuje sa vo svojich zlovykoch a charakterových štruktúrach, ktoré mal ešte pred chorobou.

Everyman sa o boj ani nepokúša. V chorobe zažíva pravý bytostný slabosť a nemohúcnosť starého chorého človeka. Zdravý sála sebavedomím, všemocnosťou, aroganciou; chorý necháva testovať svoje výlučky, exkrementy, časti tela, vyzlieka sa donaha pred cudzími. Choroba akoby bola od nás nezávislou sadistickou entitou, ktorá násilne, ponížujúco anuluje našu pôvodnú pýchu. Na zavŕšenie utrpenia skúsenosť choroby je pre Everymana zároveň skúsenosťou fatálnej, nepriedušnej osamelosti. Ostatní mu málo rozumeli aj predtým, ale teraz si samotú – pocit, že nikto nevie, ako sa naozaj cíti – uvedomuje bolestne.

Len nevoľky sa sotožňuje s ďalším univerzálnym poznaním, morálnym posolstvom choroby a utrpenia, ktoré musel vymyslieť niekto zdravý a ktoré presvedča, že naše vlastné utrpenie nám aspoň umožňuje súcitiť so všetkými ostatnými trpiacimi. V bolesti, utpení je síce každý opustený, zúfalo volajúci matku, ale práve univerzálnosť

synom, ktorých cieľom je vyhýbanie sa otvoreným, agresívnym konfrontáciám a bojom.

Rezignácia alebo akceptácia?

Podľa známeho Kübler-Rossovej modelu piatich štádií zomierania, v konfrontácii so smrťou najskôr prichádzajú také pocity ako odmietanie, zúrivosť, vyjednávanie a depresia. Až v poslednom štádiu prichádza hierarchicky najvyšší morálny stav pochopenia smrti – akceptácia, zmierenie. Zásadnou pre interpretáciu novely zostáva dilema, či výrazné stíšenie, ústup bojovnej zlosti je prejavom zmierenia sa starého muža so smrťou? Je teda kniha „stoickým“ prijatím smrti, tak ako si sebautešujúco prajú čitateľa, ktorí si pleťú umenie s populárnou melodramatickou tvorbou?

Obskúrne vyústenie Kübler-Rossovej života by bolo hodné zápisu ironickým Rothovým perom: autorka veríaca v posmrtný život sa ocitla

Slovný súboj spisovateľa so smrťou Recenzentka The New York Times tautologicky vyčíta, že Everyman je obyčajný. Nemôže byť iný. Nazdávam sa, že ústup štýlu k vecnosti, výrazné zjednodušenie, ba dokonca ignorovanie štýlu je uvedomelým ťahom autora. (Tým protirečím aj recenzii J. Banvilla v The Guardian.)

Spisovateľ svojou knihou o smrti nemohol povedať nič iné len, že zoči-voči smrti sa nedá inak ako stíchnuť, zmlknúť. Presvedčiť smrť, aby sa pratala preč, nedokážu ani tie najpersuazívnejšie diela tanatologického žánru. (Ešte krátko pripomeňme aspoň Solženicynovu Rakovinu, Mannov Čarovný vrch, Bellowovho Ravelsteina, Beckettov text Malone umiera alebo aktuálneho M. Houellebecqa a jeho Možnosť ostrova. Viac k téme pozri aj text I. Žuchu v K&S 07/2007.) Smrť je takpovediac srdce jedného, či je opísaná starným majstrom, alebo nejakým 32-ročným diletantom – každý autor zaoberajúci sa smrťou musí nevyhnutne zlyhať; ako sa zvykne hovoriť: v smrti sú si Roth a diletant rovní. Smrť sa nedá prehovoriť, oklamať slovami a aspoň toto uvedomenie autor majstrovsky do knihy vpísal.

V pohrebnej reči nebýva zomrelý kritizovaný z dôvodov etikety, ale preto, že akékoľvek obrovité nedostatky charakteru vyznievajú vo vzťahu k definitívnemu koncu príbehu malicherne. Obdobne sa zdá malicherné kriticky vyčítať nedostatky štýlu knihe, ktorej témou je najväčšia téma. Smrť sa estetické kategórie, kvalitatívne kritériá diela netýkajú. (Tým nechcem povedať, že každá kniha o smrti je umeleckým dielom.) Ak sa kriticky pozeráme na Everymana z pohľadu literárnych kritérií, neobstojí voči majstrovskému dielu, akým je napr. Smrť Ivana Iljiča, ak sa naň však pozeráme z pohľadu konfrontácie so smrťou, nemôžeme už byť takí jednoznační: ústup štýlu či kvality nie je pádom do umeleckej priemernosti, ale vstupom do sféry mimoestetického.

Ak smrť je mlčanie, dá sa definovať slovami? Pravdaže, spisovateľ nemôže mlčať, mlčanie je jeho koniec. Spisovateľovým osudom je do úmoru rozprávať a – paradoxne – popierať mlčanie/smrť. Našťastie, autor ešte nezomrel. Nezmlkol, napísal knihu. Bol Everyman testamentom, ktorým si autor zabezpečil nesmrteľnosť?

Norbert Mikláš

Lubo Stacho, Mnišky, Ofélie, z cyklu Diptychy, 2000 – 2007

Láska, sex a nežnosti po štvrtýkrát

Vždy, keď vyšla knižka podpísaná pseudonymom Matkin, do bodky sa zopakovala rovnaká situácia. Literárna kritika mantricky opakovala, že ide (na slovenské pomery) o bestsellerový fenomén, zábavné, šikovne napísané plážové čítanie, i keď so spornými umeleckými kvalitami, bratislavská verzia seriálu Sexu v meste šmrctá ľahkosťou internetového písania. Vzápätí sa ozvali zástupy rozhorčených matkinovských fanúšikov, najmä internetových diskutérov, ktorí si o recenzentských suchároch prudko mysleli svoje a vyhlasovali, že oni veru nič pôsobivejšie nečítali, veď predsa ten Matkin je taký hlboký, empatický a hlavne pútavý.

- ▲ Maxim E. Matkin
- ▲ Mužské interiéry
- ▲ Slovart 2007
- ▲ 174 strán
- ▲ 249 Sk

Ide napokon o zaujímavý sociologický úkaz, ktorý odzrkadľuje, že čitateľov slovenskej literatúry stále neskutočne prekvapí, ak je kniha domáceho autora čítavá, nebudaj sexuálne explicitná a nejakým

vaná kniha, ktorá by nemusela podliezať žiadne latky, je v našich končinách ešte stále raritou.

Či ide skutočne o fatálnu neatraktivnosť a diletantstvo slovenskej literatúry alebo jednoducho o lenivosť istej časti slovenskej čitateľskej obce, ktorá potrebuje mať všetko predžuté, nekomplikované a takto získaný zážitok potom vydáva za vrchol intelektuálneho blaha, je na zváženie.

Na literatúru typu, ktorý prezentuje aj Matkinovo písanie, nemá zmysel isté kritériá uplatňovať – stanovuje si ich sama. Autor (teraz by sa patrilo zrejme sprisahanecky žmurknúť a naznačiť, že možno ide o autorku, hoci táto hra na utajenie pôsobí už obohrane a vlastne aj zbytočne) zrejme nechce byť druhým Dostojevským,

Takže próza Mužské interiéry opäť ponúka nasytovaný príbeh kombinujúci „lásku, sex a nežnosť“, ktorý je „chic“ a „sexi“, nesený v pobavene cynickej tónine, zábavný, emotívne nabitý koktail vzťahov, miestami zabiehajúci až do ťažkej melodrámy, vyúsťujúci do zásadnej životnej pravdy o tom, že všetko, čo potrebuješ, je láska. To všetko sprevádza autorova snaha dať čitateľovi najavo, že tento text sa pohybuje predsa len o pár levelov vyššie ako knihy klasičiek slovenskej červenej knižnice.

Ak by sme sa mali zahrať hru „nájdí niekoľko rozdielov medzi novým Matkinom a jeho predchádzajúcimi knihami“, museli by sme skonštatovať, že liberálne, mierne hysterické prostredie životom sa potácajúcich a večne zúfalých intelektuálov nahradil tradičnejší svet podnikateľov, ich manželiek, sekretárok, prípadne učiteľov. S ním prišlo i konzervatívnejšie a klasickejšie ladenie príbehu – Mužské interiéry sú aj príbehom o nevere a dokonca sa nám tu dostáva i trochu moralizátorského záveru. Neverníka opúšťa žena aj milenka, obe zakladajúce šťastnejšiu existenciu, a on zostáva sám s vedomím straty.

Pozastavovať sa nad tým, že román sa končí obrovitanským happyendom, asi

nemá zmysel, u Matkina veci vždy vypálili harmonicky. Napokon, v porovnaní so záverom Mexickej vlny – oplodnenie jednej z postáv irigátorom – to ešte stále pôsobí únosne.

Ak sa však dá Mužským interiérom (ale rovnako aj predchádzajúcim trom kniham) niečo vyčítať, je to prepätý ťah na efekt, ktorý je často zbytočný (pozri úvodná kapitola, v ktorej sa manželka „pomstí“ mužovej milenke), a okázala duchaplnosť, okázalé zúfalstvo a vôbec okázalé prežívanie postáv, sprevádzané neustále proklamovaným nadhľadom nad situáciou. Únavne môže pôsobiť aj umelé natahovanie príbehu, čo je zrejme daň pôvodnému médiu týchto textov, veď napokon všetky sú písaním na pokračovanie.

Lenže ani uvedené výhrady zrejme nezabránia čitateľovi, túžiacemu skrátiť si otravnú cestu vlakom či jednoducho (aby sme boli matkinovsky štýloví) zresetovať si hlavu, aby prózu Mužské interiéry zlu-pol na počkanie, a ak v tom niekto bude hľadať viac, je to napokon jeho vec. Čo je však podstatné a nadmieru sympatické, autor ukrývajúci sa pod pseudonymom Matkin sa na veľkú literatúru, chvalabohu, nikdy nehral.

Ivana Taranenková

Edita Gandlová, bez názvu, 2006 – 2007

Ak by sme sa mali zahrať hru „nájdí niekoľko rozdielov medzi novým Matkinom a jeho predchádzajúcimi knihami“, museli by sme skonštatovať, že liberálne, mierne hysterické prostredie životom sa potácajúcich a večne zúfalých intelektuálov nahradil tradičnejší svet podnikateľov, ich manželiek, sekretárok, prípadne učiteľov.

spôsobom trendy. Za všetko vypovedá fakt, že najdiskutovanejšími slovenskými knihami na internetových fórach sú knihy Hvoreckého a práve Matkina. Čitateľsky ústretová, dobre napísaná a najmä predá-

ni Sartrom a nechce sa ani nikam vyvíjať. Skôr naopak, Matkin sa stal vyprofilovanou značkou a podstatou úspechu značky je, že svojmu konzumentovi opakovane ponúkne rovnaké stereotypy a modely.

ARS POETICA 2007

medzinárodný festival poézie
BRATISLAVA

26. - 30. 09.

STREDA 26. 9.
Klub A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
17.00 Filmy Šimijé; Monštrancia; Ábelov čierny pes / SVK
Divadelná sála A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
19.00 Večer poézie: Monika Rinck / DE, Nóra Ružičková / SVK, Galina Nikolova / BUL, Margret Kreidl / AT Krst kníh: Piotr Sommer / PL & Ivan Štrpka / SVK
21.00 Koncert Vrbovski víťazi / SVK
Nostalgie, Ul. Imricha Karvaša 2
18.30 Film Sekerezáda / PL **20.30** Film Ezop / ČSSR / BUL

ŠTVRTOK 27. 9.
Filozofická fakulta UK, Gondova 2, miestnosť G236
10.00 Robert Pinsky: Okolnosti poézie, mimoriadna prednáška
Klub A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
15.00 Otvorené stretnutie so slovenskými vydavateľmi a redaktormi
17.00 Film Niekoľko osôb, málo času / PL
Divadelná sála A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
19.00 Večer poézie: Valerij Kupka / SVK, Bohdan Trojak / CZ, Bohdana Matijaš / UA, Jonathan Morley / UK, Marcin Sendeci / PL, Irina Veleva / BUL
21.00 Koncert Gologan / BUL
Nostalgie, Ul. Imricha Karvaša 2
18.30 Film Lekce Faust / CZ / FR **20.30** Film Nebo nad Berlínom / DE / FR

PIATOK 28. 9.
Klub A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
15.00 Otvorená diskusia o súčasnom stave poézie
17.00 Film Sklenené ústa / PL
Divadelná sála A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
19.00 Večer poézie: Marco Fazzini / IT, Viera Prokešová / SVK, Tomasz Majeran / PL, Branislav Hochel / SVK, André Chenet / FR, Robert Pinsky / USA **21.00** Koncert Robotobibok / PL
Nostalgie, Ul. Imricha Karvaša 2
18.30 Film Prosha / RU **20.30** Film Strom priani / RU

SOBOTA 29. 9.
Klub A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
15.00 Workshop pre deti – Petra Fornayová, Marek Piaček a Monika Horná: Zelené prasiatko a ružová žabka / SVK **17.00** Film J. B. Kladivo & Julo Fujak: Fluff Modulation / SVK
Divadelná sála A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12
19.00 Večer poézie: Jouni Inkala / FIN, Primož Čučnik / SLO, Dante Marianacci / IT, József Ács / HU, Alexandra Petrova / RU, Leo Mellor / UK **21.00** Koncert The Complainer / PL

NEDEĽA 30. 9.
Nostalgie, Ul. Imricha Karvaša 2
18.30 Film Eden a potom / ČSSR / FR **20.30** Film Edit Piaf / FR

Každý deň Mamapapa: Proroci písma / CZ
(pred A4 Nultý priestor, Nám. SNP 12)

www.arspoetica.sk

hlavní sponzori a partneri

hlavní mediálni partneri

international poetry festival

ars'poetica

Autori čísla

Libor Bernát
študoval históriu, filozofiu a teológiu na FF MU v Brne a FF UK v Prahe, zaoberá sa predovšetkým dejiny 16. a 17. storočia, filozofiou dejín, sociálnou komunikáciou a dejinami školstva a pedagogiky, v súčasnosti odborný asistent na MTF STU v Trnave

Barbora Černušáková

absolvovala Filozofickú fakultu UK, pracovala v Amnesty International a Priateľoch Zeme, v súčasnosti študuje ľudské práva na London School of Economics

Karel Dvořák
učiteľ slovenského jazyka, literatúry, dejepisu a dejín kultúry na Súkromnej hotelovej akadémii HaGMa v Bratislave, publikuje v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole, jeho štúdie, eseje a články vyšli v periodikách Český jazyk a literatura, Rodina a škola, Mosty, Učiteľské noviny, Historická revue a iné

Oľga Gyárfášová

sociologička, programová riaditeľka Inštitútu pre verejné otázky, venuje sa výskumom verejnej mienky, analýzam volebného správania, hodnotovým a politickým orientáciám slovenskej spoločnosti

Mila Haugová
slovenská poetka, prekladateľka a publicistka, autorka viac ako pätnástich básnických zbierok

Ivana Kaduková-Adamcová

vyštudovala evanjelickú teológiu, v súčasnosti doktorandka na Katedre filozofie a religionistiky EBF UK, redaktorka časopisu Tvorba a blogerka

Denis Kochan
fyzik, pracuje ako vedecký pracovník na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK v Bratislave, obšmieta sa okolo diferenciálnej geometrie, tú považuje za jazyk modernej teoretickej fyziky

Ladislav Kováč

profesor biochémie na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, venuje sa kognitívnej biológii, po novembri 1989 bol deväť mesiacov ministrom školstva

Norbert Mikláš
vyštudoval odbor filozofia – výtvarná výchova na FHV UMB, publikoval eseje a kritiky v niekoľkých kultúrnych časopisoch (najmä v Romboide), v rámci externého doktorandského štúdia na FiF UK sa špecializuje na vzťah filozofie a literatúry

Hanuš Nykl

historik ruskej kultúry, zaoberá sa dejinami ruskej filozofie, vyučuje na Filozofickej fakulte UK v Prahe, prekladá, prispieva do odbornej tlače

Peter Salner
etnológ, pracuje v Etnologickom ústave SAV, autor mnohých knižných publikácií, napr. Prežili holokaust, Premeny Bratislavy 1939 – 1993, (môj) židovský humor

Miroslava Sandtnerová

vyštudovala slovenský jazyk, hudobnú výchovu, etnológiu a etnomuzikológiu, pracuje v Malokarpatskom múzeu, hrá na husliach, spieva v niekoľkých dychovkách a má rada jazz

Štefan Šrobár
biológ a teológ, dnes sa venuje predovšetkým teologickej publicistike a biblickej exegéze, autor viacerých odborných článkov a dvoch knižných publikácií, v ktorých hľadá podobu moderného kresťanstva a rozhovor so súčasným svetom

Ivana Taranenková

pôsobí na Ústave slovenskej literatúry SAV a zaoberá sa literatúrou druhej polovice 19. storočia

Ivan Žucha
profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu a beletristickej prvotiny Kompost

Celoživotní sprievodcovia

Moje najmilovanejšie knihy sú neviditeľné: schované v starožitnej skrini, spia tam rozprávajú sa a čo ja viem čo ešte robia, keď ich nevidím. Otvorila som skriňu a vybrala na slepo tri (držiac sa jemného upozornenia šéfredaktora, že kníh nemá byť veľa.... dobre pozná spisovateľov...)

Tak tri, ale z tej skrine som mohla vybrať hociktoré, všetky sú pre mňa dôležité.

Prvá: Pieseň o láske a smrti Rainera Maria Rilkeho, v kongeniálnom preklade Miroslava Válka, vyšla v roku 1968 v Kruhu milovníkov poézie. Neviem, či sa smie písať poézia bez znalosti Duinských elégií, vrcholného diela Rilkeho, ktoré dokončil v roku 1923. Elégie si napriek rozpätiu 12 rokov zachovávajú neuveriteľnú myšlienkovú i formálnu jednotu. Pohybujú sa tam, kde smie len hudba, dotýkajú sa najväznejších a najzákladnejších vecí, ktoré sa dožadujú pozornosti človeka: lásky a smrti a toho, čo je medzi. Sme vlastne vždy v medzipriestore, kde sa pohybujú Rilkeho Anjeli. Tento, dovoľm si povedať, posledný básnik (podľa našich predstáv) na hranici dvoch storočí pokračuje svojím dielom svoj čas a dostáva sa do dimenzií, kde je vstup drahý zaplatený (sebou, životom, myslím, že po Rilkeu už existujú básne a básnici len ako akási trpená extravagancia). Básnik Rilke a človek Rilke: ako na tom pozorne pracuje, aby splynuli, potrebuje čas a získa ho, druhú polovicu života strávi tak, že všetko podriadi svojej tvorbe. Nechá rodinu, dcéra ho skoro nepozná, živí sa prekladom, článkami a honorármi za svoje knihy, ale to by samozrejme na život nestačilo, je tu obdivuhodná sieť mecénov, lepšie povedané „mecenášiek“, ktoré mu poskytujú ubytovanie a všetko nevyhnutné na písanie. Rilke si bol vedomý toho, že urobil niečo

memoriadne, že sa vo svojich komplikovaných Elégiách dotýkal priepastných polôh existencie a že to dokázal jazykom a básnickými prostriedkami, ktoré sú nadčasové a dávajú pocit až akéhosi možného víťazstva nad smrťou (aj pri čítaní, ktorého potreba sa mi vždy cyklicky vynorí).

Druhá kniha: Zdanlivo nepodložený skok do americkej literatúry 20. storočia. Menej známy, ale vynikajúci román Thorntona Wildera Ôsmy deň stvorenia znamená pre mňa splnenie inej čitateľskej túžby: mať príbeh. A v románe sú to hneď dva paralelné príbehy dvoch rodín, spojené spoločným miestom. Rodiny sú spojené láskou, nenávisťou, závišťou, statočnosťou, výnimočnosťou jej členov a tajomným zločinom, ktorý sa nakoniec odkryje ako otcovražda. Všetky motívy, príbehy jednotlivých postáv sú napísané brilantne, zaujímavá a nechýba ani napätie a pre mňa je zaujímavé to, že na konci knihy sú stručne napísané osudy hlavných postáv niekoľko rokov „po“, až na jednu z hlavných postáv – „otca jednej rodiny“, ktorý bol hlavným podozrivým z vraždy. Ten odíde, niekto ho dostane z väzenia: autor ešte chvíľu sleduje osudy „tajomne vyslobodeného zmiznutého“ a potom už o ňom nikdy nič nepočul, skvelý románovo životný ťah – ak by sa aj jeho osud „dopovedal“, kniha by čosi stratila z nástojčivosti, s akou sa tu prezentuje sila osudu, predurčenosti bytia a skoro nemožnosť zvrátiť determinovanosť existencie jednotlivca. Strhujúci román je napísaný nadčasovým štýlom, čítam ho aj po rokoch s pôžitkom napriek tomu, že už viem, ako sa skončí, napätie je v slovách, písaní, znova a znova ma presvedča o schopnosti silného príbehu vytrvať, o tom, že aj po Dostojevskom existuje vina, trest a odpustenie, láska

vznešenosť a múdrosť. Dávno čakám na slovenský román so silným príbehom. Akoby sme boli národom poviedok a nekonečných „story“ nezakorenených a rozkývaných jednotlivcov experimentujúcich so životom a textom, hoci v európskej aj svetovej literatúre posledného desaťročia dominuje znova román s presvedčivým príbehom.

Kniha tretia: Marguerite Durasová napísala svojich Milencov ako 70-ročná. Malý skvost v skvelom preklade Michaeľ Jurovskej je príbehom lásky mladučky bielej Francúzsky a Číňana – príbeh ich zvláštnej vášnivej erotickej posadnutosti sa odohráva v Indočíne. Od začiatku je jasné, že tento nerovný vzťah nemá žiadnu budúcnosť: ona pätnásťročná chudobná beloška, on nesmierne bohatý Číňan, obidve rodiny sa cítia nadradené nad tou druhou, dôvody sú rasové a spoločenské. Medzitým sa odohráva všetko, čo sa môže udiť medzi mužom a ženou, medzi ich telami a pokožkami. Durasová svojím strohým, úderným jazykom obnažuje vzťah, rodinu – hlavne svoju (nikto z rodiny už nežije, ani matka, ani bratia, o ktorých píše s nezvyčajnou otvorenosťou a zároveň vysokou umeleckou štylizáciou). Príbeh bol aj sfilmovaný, ako mnohé jej knihy – scenáre, ale film napriek výborne vybratým hlavným postavám je len tieňom napísaného. Durasová dokázala skoro nemožné – slovo, veta, text boli silnejšie ako obraz.

Čo majú tieto knihy pre mňa okrem čitateľského zážitku spoločné? Myslím, že tajomstvo: u Rilkeho sú to jeho Anjeli, u Wildera tajomstvo rodinných vzťahov a u Durasovej tajomstvo lásky.

Mila Haugová

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Maxim E. Matkin:
Mužské interiéry
(Slovart)

2.

Paulo Coelho:
Čarodejnica
z Portobella
(Ikar)

3.

Jean Giono:
Muž, ktorý sadil
stromy
(Artforum)

nonfiction

1.

Miroslav Plaček,
Martin Bóna:
Encyklopédia
slovenských
hradov
(Slovart)

2.

Tomáš Janovic:
Humor ho!
(Vydavateľstvo PT)

3.

E. Záhorcová (ed.):
Anglicko-slovenský
a slovensko-
anglický slovník
Ottovo
nakladateľstvá

IKAR

Táňa Keleová-
Vasilková:
Dúhový most
(Ikar)

Paulo Coelho:
Čarodejnica
z Portobella
(Ikar)

Margaret Evansová
Porterová:
Osudové stretnutie
(Ikar)

Corinne
Hofmannová:
Návrat z Afriky
(Ikar)

Sabine Kueglerová:
Dieťa džungle
(Ikar)

Corinne
Hofmannová:
Biela Masajka
(Ikar)

martinus.sk

Eva Urbaníková:
Všetko alebo nič
(Evita)

Táňa Keleová-
Vasilková:
Dúhový most
(Ikar)

Maxim E. Matkin:
Mužské interiéry
(Slovart)

Breda Hrobat,
Mojca Poljanšek:
90-denní
rozlišovací diéta
(Trysk)

Kay Pollak:
Žiadne stretnutie
nie je náhodné
(Eugenika)

Vladimír Jakubec:
Lunárny kalendár
2008
(Eugenika)